

Dr. Agora Zsuzsanna

**A „kollektív narcizmus” nyelvi jegyei
német nyelvű
történelemtankönyvekben
(1939 - 2016)**

TÉZISFÜZET

Témavezetők:

Dr. Vincze Orsolya

Prof. Erős Ferenc

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA PROGRAM**

Pécs 2022

A kutatás célja:

Jelen kutatás centrális kérdése volt, hogy *a kollektív narcizmust indikálják-e bizonyos nyelvi jegyek*, vagyis egy pszichológiai jelenség nyelvi manifesztációjának formáit kutattuk. A témaválasztáshoz a Szerző korábbi – a fasizmus (szociál)pszichológiájának témakörében folytatott – történeti-pszichológiai kutatásai szolgáltattak alapot. A „kollektív narcizmus” fogalma ugyanis ebben a diszkurzusban született meg mintegy hatvan évvel ezelőtt. Bár a narcizmus egy meglehetősen sokarcú jelenség, jelen dolgozatban azonban kizárólag annak csoportokban megjelenő formájával foglalkoztunk, ezen belül is *egy 20. századi történelmi nagycsoportra* vonatkozóan.

A kutatás alapfogalma:

A „*kollektív narcizmus*” fogalma a Frankfurti iskolához köthető, mely *a fasizmus és az autoriter karakter magyarázatára, a demokrácia ellenfogalmaként született meg az 1950-es években*. Vagyis egy hetven évvel ezelőtti politikai filozófiai és erősen ideologizált fogalomról van szó. A kurrens szociálpszichológiai koncepció (de Zavala et al., 2009) az által, hogy a kollektív narcizmus jelenségének kizárólag negatív vonatkozásait posztulálja, valójában ennek a diszkurzusnak válik részévé. A Szerző álláspontja szerint ezért fontos lenne, hogy a szociálpszichológiai kutatás eltávolodjon ettől a történelmi diszkurzustól és a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus kutatásában egy letisztultabb fogalmat vezessen be, mely alkalmas arra, hogy a narcizmus jelenségének sokszínűségét is megjelenítse. A narcizmus ugyanis nem csak destruktív lehet, hanem pozitív, csoportkohéziót facilitáló vonatkozásai is vannak. A Szerző ezért amellet érvel, hogy *célszerű lenne a tömegpszichológiai alapokra épülő „kollektív” jelző helyett a „csoportalapú narcizmus” fogalmának bevezetése*.

Elméleti alapok

A *kollektív narcizmus* kurrens koncepciója a szociális identitás paradigmája felől közelíti meg a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus jelenségét és a saját csoport nagyságáról szóló hiedelem melletti *érzelmi elköteleződés*ként (de Zavala et al., 2009), illetve egy *hiedelemként* (de Zavala, 2019a) határozza meg. Ezek a kutatások rávilágítottak arra is, hogy a kollektív narcizmus jelensége mögött *a csoport-önértékelés explicit magas, ugyanakkor ambivalens formája tételezhető*, mely folyamatos külső megerősítésre szorul. A kollektív narcizmus a külső

csoportok vonatkozásában negatív csoportközi attitűdöket jósol. A *kollektív narcisztikusok (sic!) kevésbé készek a megbocsájtásra és hajlamosak katonai agresszió pártolására* (de Zavala et al., 2009).

A szociálpszichológiai koncepcióval szemben Vamik Volkan (1994; 2001; 2004; 2009; 2018; 2015) pszicho-dinamikus elmélete a narcizmus „kollektív” jelenségét *egy dimenzióként* posztulálja és a nagycsoportok *inkohéziós állapotának indikátoraként határozza meg*. A narcizmust indikáló védekező mechanizmusok megjelenhetnek a csoporttagok identitásfolyamataiban, ugyanakkor maga a csoport is működhet úgymond narcisztikusan. Az inkohézió állapotában a csoportthatárok megerősítése, újra definiálása válik fontossá, ezért a csoport tagjai arra törekcszenek, hogy a csoportközi kis különbségeket felnagyítsák. A csoportidentitás válsághelyzeteiben fontossá válik az is, hogy olyan vezetőt válasszanak, aki személyes narcizmusával pozitív példaként erősítheti a csoportkohéziót. *A nagycsoportokban megjelenő narcizmusnak tehát a csoportkohézió szempontjából van jelentősége*.

Ez a két elméleti megközelítés eltér abban, hogy az egyik kvázi *vonásként* tekint a kollektív narcizmusra, egy szélsőséges állapotként tételezi, a másik viszont dimenzióként tekint a narcizmusra, melynek lehetnek pozitív, csoportkohéziót erősítő formái is. Eltérés van abban is, hogy az egyik a szociális identitás szintjén alkot koncepciót, a másik (pszicho-dinamikus) elmélet viszont a csoportdinamika szintjén. Továbbá a szociálpszichológiai koncepció elkülöníti a kollektív narcizmust a saját csoport iránti elfogultság (pozitivitás) azon formájától, amely nem jár együtt a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdökkel. A kollektív narcizmust jelzi, amikor a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együtt jár. A pszicho-dinamikus elmélet is leírja ezt a jelenséget, de a narcisztikus dinamikában külön minőségként kezeli a paranoid jellegzetességeket. A szociális identitás elméletén alapuló koncepció nem tesz különbséget a csoportok között, ami lehet gang, futball csapat és történelmi nagycsoport is. Volkan kizárólag a történelmi nagycsoportok folyamataira fókuszál, és kiemeli, hogy ezek azért térnek el más csoportoktól, mert a nagycsoportidentitás a személyes identitás magjához kapcsolt (más szociális csoportoktól eltérően). Ez a sajátossága pedig azért lehet releváns a narcizmus-kutatás számára, mert az inkohézió állapotában a tagok egzisztenciális fenyegetést élnek át.

A történelmi nagycsoportok, gangek, és egyéb csapatok mellett azonban a szervezetekről szóló szakirodalomban is találunk olyan kutatásokat, amelyek a narcizmus csoportos jelenségével

foglalkoznak. Ezek a tanulmányok átmenetet jelentenek a fent említett paradigmák között, mert a kutatások fókuszában a *narcisztikus védekező mechanizmusok* állnak, melyek megjelenhetnek szervezeti szinten és a szervezet tagjainak szociális identitásában is (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009). A koncepciók között alapvető hasonlóság van abban a vonatkozásban, hogy a narcizmus manifeszt megnyilvánulása a csoportokban mindig olyan helyzetben jelenik meg, ahol a csoport tagjai valamilyen fenyegetettséget érzelenek és erre a fenyegetettségre narcisztikus módon reagálnak bármely csoport tagjai. Jelen kutatás számára ez a közös nevező jelentett útmutatást.

Abból indultunk ki, hogy bármely szinten is vizsgálódunk, ugyanazon identitáskonstrukciós jellegzetességet kell keresnünk. *A narcizmus alapjában véve a csoportok közötti kis különbségek kiemelését jelenti, és ezeket a (nem ritkán minimális) különbségeket a csoport tagjai túlzó mértékben nagyítják fel.* Az individuumok alapvetően pozitív szociális identitásra törekszenek, melyet a külső, releváns csoportokkal való összehasonlításból nyernek (Tajfel & Turner, 1979). Ez a pozitív különbség még inkább kiemelhető akkor, ha a tagok a külső csoportok értékét egyidejűleg drasztikusan csökkentik, ahogy ezt a kollektív narcizmus-koncepció posztulálja. A pszicho-dinamikus elmélet ugyanezen jelenséget az idealizáció és leértékelés fogalmaival írja le. Vagyis az elméletek koncepcionális különbségeinek ellenére jelentős hasonlóságot is tételezhetünk, hiszen ugyanazt a jelenséget vizsgálják más-más perspektívából. A kutatásban mindkét irányzat eredményeit figyelembe vettük, ami az empirikus kutatásokhoz jóval tágabb elméleti alapot szolgáltatott.

A nyelvben megjelenő csoportalapú narcizmus empirikus feltáró kutatásakor *abból indultunk ki, hogy a csoportalapú narcizmus egyfajta kommunikációs stílusként is értelmezhető*, amely nem feltétlenül a beszélő személyes diszpozícióiból vezethető le. Egyszerűbben fogalmazva: annak, hogy valaki „narcisztikusan” kommunikáljon lehetséges, de nem lényegi feltétele a narcisztikus személyiség. Premisszaként állítottuk, hogy *a beszédaktusban a beszélő/narrátor a nagycsoportidentitásnak egy olyan reprezentációját osztja meg, terjeszti el a tömegkommunikáció csatornáin keresztül, amelynek magját a kollektív narcizmus hiedelme jelenti.* A csoportidentitások konstrukciójában ugyanis különös jelentősége van azoknak a *közösen osztott hiedelmeknek* (a szociális reprezentációk egyik sajátos csoportjának), *melyek prototipikusan definiálják a csoportot és ez által a csoportidentitást.* A csoporthiedelmek explicite fejezik ki a csoport lényegét és racionális alapot szolgáltatnak a csoporthoz tartozás pozitív értelméhez (Bar-Tal, 2000).

A kollektív narcizmus hiedelme arra a meggyőződésre épül, hogy a saját csoport kivételes és privilegizált bánásmódra jogosult, de a külső csoportok ezt nem értékeli kellőképpen (de Zavala, et al., 2009; de Zavala 2018). A csoport pozitív megkülönböztetésének alapjaként sok minden szolgálhat (különleges teljesítmény, különleges szenvedés, isteni kiválasztottság stb.), a választott értékdimenzió mindig az aktuális (történelmi) kontextustól függ. A kollektív narcizmus hiedelme *a csoportnak azt a vágyát jeleníti meg, hogy a csoport hangsúlyosan és pozitívan megkülönböztethető legyen a többi csoporttól, de egyúttal jelzi azt az aggodalmat és bizonytalanságot is, hogy ez a vágy veszélybe kerülhet* (Cichocka, 2016; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019). A pszichodinamikus elmélet a narcizmusnak épp ezt a különbségeket kiemelő aspektusát emeli ki, hiszen a csoportidentitás helyreállításában alapvető jelentősége van annak, hogy a csoport tagjai saját csoportjukat hangsúlyosan és pozitívan különböztessék meg a releváns csoportoktól. (Volkan, 2018; 2019) *A csoportalapú narcizmus jelenségének tanulmányozásakor ezért a csoportközi különbségek konstrukcióját emeltük a vizsgálatok fókuszába.*

A tudományos narratív pszichológia alapvetése arra paradigmára épül, hogy a csoportnarratívumokban a csoporttörténet reprezentációja kódoltan jelenik meg (Liu & Hilton, 2005; László 2005; 2012) és a narratív konstrukció jellegzetességeiből következtetéseket vonhatunk le a csoportidentitás állapotaira vonatkozóan is (ld. László, 2005; 2012). A narcizmus is értelmezhető egyfajta identitásállapotként, hiszen a csoporttörténetnek és csoportkultúrának hosszú évtizedekre, de akár évszázadokra is kísérője lehet. *A nyelvi jegyeket tehát egy sajátos identitásállapothoz kapcsoltnak vizsgáltuk.* A pszichometriai vizsgálatok abból a premisszából indulnak ki, hogy az egyén nyelvhasználata és a pszichológiai állapot között együtt járások vannak (Gottschalk & Gleser, 1969; Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker & Lay, 2002). A csoportalapú narcizmus kutatásában azonban ez a megközelítés nem alkalmazható, hiszen a tankönyvi narratívumok vizsgálatánál nem a tankönyvíró(k) individuális narcizmusát indikáló nyelvhasználat sajátosságait akartuk feltárni, hanem azt, hogy *a csoportidentitás narratív konstrukciójában kimutatható-e a narcisztikus identitáskonstrukció és ha igen, akkor ez hogyan jelenik meg a szövegekben.*

1. Vizsgálat: regresszivitás és narratív kompozíció

A narratív kompozíció feltárásához optimális módszert kínált a narratív kategorikus tartalomelemzés. A narratív kategóriák (ú. m. csoportközi érzelmek és értékelés struktúrái ill. a téridői perspektíva) elemzésével ugyanis kiszűrhetők azok a jellegzetességek, amely a csoportalapú narcizmus jelenlétét indikálják. A narratív kategóriák feltárásának azért volt jelentősége, mert

releváns viszonyítási pontként szolgáltak a nyelvi jegyek vonatkozásában. Az empirikus kutatásokat két nagyobb vizsgálati szakaszban végeztük el.

A kutatás kvalitatív szakaszában a szakirodalmi tájékozódás alapján először is azokat a nyelvi változókat szűrtük ki a szövegekből, amelyekről feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus potenciális nyelvi markerei lehetnek. A narratív elemzések elvégzéséhez pedig egy kódrendszert állítottunk össze, melynek kategóriáit ugyancsak a narcizmus szempontjából releváns változókkal töltöttük fel. Ehhez alapot szolgáltatott a NarrCat (László & Ehmann, 2013) koncepciója, melyet a kutatás szempontjából releváns kategóriákkal módosítva dolgoztunk ki. Először a politikai beszédek elemztük, majd az itt nyert eredmények birtokában végeztük el a címben megjelölt tankönyvi korpuszon is az elemzéseket. A dolgozatban azonban az eredményeket (takarékosági szempontokat is figyelembe véve), egyszerre mutattuk be. A vizsgált narratív változók elemzési kategóriáit az 1. táblázat tartalmazza:

	Elemzési kategóriák	Differenciálkategóriák	
I. Narratív kompozíció	Csoportközi érzelmek	Pozitív csoportalapú érzelmek Negatív csoportalapú érzelmek	
	Csoportközi intenciók	Ártó szándékok, Jó szándékok,	
	Csoportközi felelősség	Nincs alkategóriája	
	Téridő		Paranoid tér
			Narcisztikus tér
			Abszolút idő Melankolikus idő
	Csoportnarcizmus	Nincs alkategóriája	

1. táblázat: A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek vizsgálati kategóriái

1.1 Hipotézisek

A csoportalapú narcizmus jellegzetességeit feltáró kutatás hipotéziseit négy tematikus pontban foglalmaztuk meg:

1. Regresszivitásra vonatkozó hipotézisek (H1, H2)
2. Érzelemszabályozásra vonatkozó hipotézisek (H3, H4, H5)
3. Narcisztikus traumára vonatkozó hipotézis (H6)
4. Külső csoportokkal kapcsolatos attribúciók hipotézisei (H7, H8)

Mivel a narcizmus mindig regresszív állapotot jelez (Volkan, 2009a; 2009b), ezért első hipotézisünket erre vonatkozóan foglalmaztuk meg.

H1: Feltételeztük, hogy *nemcsak az individuális, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata is hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is.*

Martindale (1975) szerint a regresszivitás egy másik indikátorát jelenti *a poláris minőségek juxtapozíciója* (együttes megjelenése). A kollektív narcizmus legfőbb jellemzője a saját csoport iránti fokozott pozitívitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás (Cichocka, 2016). A pszicho-dinamikus elmélet ezt a jelenséget a *csoportok közötti polarizációként* írja le (Volkan, 2004a; 2009b).

H2: Második hipotézisünkben ezért azt *feltételeztük, hogy a regresszív állapotra jellemző poláris minőségek a csoportalapú narcizmusnak is indikátorai lehetnek*: Minél fokozottabban jelenik meg a csoportközi polarizáció – mely alatt azt értjük, hogy a saját csoporttal szemben pozitív, a külső csoporttal szemben pedig negatív attitűddel viseltetik a beszélő –, annál „narcisztikusabb” mintával van dolgunk.

A mintaegységek vizsgálatában a második támpontot az jelentette, hogy a narcizmus állapotában megváltozik az érzelemszabályozás. de Zavala (2019b) szerint a kollektív narcizmusra alapvetően negatív érzelmi hangoltság, a külső csoportokkal szembeni negativitás jellemző.

H3: Ezért azt vártuk, hogy *a narcisztikus mintákban több negatív érzelem jelenik meg, mint a nem vagy kevésbé narcisztikus mintákban.*

A kollektív narcizmusra jellemző észlelt relatív depriváció miatt (Marchlewska et al, 2018; de Zavala et. al., 2009; Cichocka & Cislak, 2020) feltételezhető, hogy a tulajdonított csoportalapú érzelmek csoportközi eloszlásában is különbségek jelenhetnek meg a narcisztikus és nem narcisztikus minták között.

H4: Narcisztikus kommunikáció esetén azt vártuk, *hogy a mintákban a pozitív csoportalapú érzelmeken belül több státuszreleváns érzelem (dicsőség, becsület, büszkeség) és kevesebb autentikus csoport alapú kötődést indikáló érzelem (szeretet, öröm és remény) jelenik meg* (de Zavala, Cichocka & Bilewicz, 2013; Widmann, 2020).

H5: Valószínűsítettük, hogy ez a különbség a negatív csoportalapú érzelmek esetében is megjelenik, vagyis a narcisztikus mintákban több *státuszérzelem (megvetés, irigység és megalázottság) és kevesebb alapérzelem (félelem, harag, szomorúság) jelenik meg* (Matsumoto 2008; Keltner & Haidt 1999; Pincus, Cain, Wright, 2014; Segal, 1983; Volkan, 2004a; 2015a).

H6: Mivel a narcisztikus trauma azt jelenti, hogy a csoport tagjai csoporttagságukhoz kapcsolatosan *megalázottságot* éltek át, ezért ezt az érzést a narcisztikus trauma *indikátorérmeként kezeltük.* (Volkan, 2003; 2004a; 2015a)

H7: Narcisztikus, azaz defenzív jellegű szociális identitást feltételezünk ott, ahol a csoport életében bekövetkező negatív eseményekért vagy állapotokért a beszélő a felelősséget külső csoportokra hárítja. *A felelősség szignifikáns hárítását a narcizmus jeleként interpretáltuk.*

H8: A kollektív narcizmushoz a szakirodalom fokozott fenyegetettségészlelést kapcsol (de Zavala & Cichocka, 2011; de Zavala 2018; 2019a; de Zavala, Peker, Guerra, & Baran, 2016; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019; de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013; Marchlewska et al., 2018), ezért azt valószínűsítettük, hogy *a narcisztikus mintákban több hosztilis- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg.*

1.2 Módszer

Mivel a csoportalapú narcizmus regresszív jelenség, ezért a szövegminőségek feltárásához a német nyelvű Regresszív Képzelt Szótárt (angolul: RID) használtuk (a szoftverek neve QDA Miner és Wordstat). A program az elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok szűréséhez tematikus kategóriákat használ. Mivel ebben a kutatásban nem a személyes, hanem a szociális identitás vonatkozásában akartuk feltárni a regresszió minőségét, ezért a szótár individuális narcizmus kategóriáját úgy módosítottuk, hogy a szótárban a test és részeinek megnevezését (individuális narcizmus) a csoport és részeinek (csoportnarcizmus) megnevezésével cseréltük ki. Ezt minden egyes vizsgálati mintaegység esetében külön elvégeztük, vagyis a szókészletet minden esetben az adott csoportra vonatkozóan alakítottuk át. A vizsgálatok célja az volt, hogy elkülönítsük a regresszív és nem regresszív mintákat.

A vizsgálatok következő szakaszában a mintaegységeken (beszédek és tankönyvi szövegeket egyaránt) narratív kategoriális tartalomelemzést is végeztünk az Alat.ti8 tartalomelemző programmal és összevetettük a regresszivitás elemzés eredményeivel. Az elemzésekben a narratív kompozíció sajátosságait vizsgáltuk a saját és a külső csoport érzelmi struktúrájára vonatkozóan, továbbá elemeztük a csoportközi felelősség és intenció attribúciókat. Az eredményeket ez után egzakt binomiális próbával (SPSS 22) is teszteltük abból a célból, hogy a csoportközi különbségek konstrukciós sajátosságairól egzakt adatokat kaphassunk.

1.3 Minta

A vizsgálati korpusz két részből állt: politikai beszédek és tankönyvi narratívumok. Politikusonként 13-13 beszédet vizsgáltunk, így összesen 52 politikai beszéd szöveganyaga került vizsgálatra. A politikai beszédek korpuszanyagáról az 2. táblázat tájékoztat:

A kutatásba vont politikai beszédek	Mintaegységek	Szószám
Hitler-beszédek	13	78 470
Mussolini-beszédek	13	20 458
Dollfuß-beszédek	13	13 529
Merkel-beszédek	13	13 007
Beszédek összesen	52	1254

2.táblázat: A politikai beszédek korpuszanyagának mintaegységekre vonatkozó adatai

A beszédek kiválasztásakor két szempontot vettünk figyelembe. Az egyik a populista/fasiszta retorika, amely a kollektív narcizmus hiedelemére épül (Marchlewska et al., 2018), a másik pedig a beszélő/vezér narcizmusa, melyről feltételezhető, hogy lényeges szerepe van a narcisztikus regresszió kiváltásában (Volkan, 2009a; 2009b). Hitler és Mussolini beszédei mint a populista/fasiszta retorika ill. a narcisztikus vezér vizsgálati mintaegységei kerültek kiválasztásra, Merkel és Dollfuß politikai beszédeit pedig azért választottuk ki, hogy egy adott kultúrkörön belül olyan politikusok beszédeit is megvizsgáljunk, akik nem éltek a populista retorika lehetőségével és feltételezhetően nem narcisztikus személyiségek.

A tankönyvi korpusz összeállításánál már rendelkezésünkre állt egy NSZK tankönyvi korpuszanyag a Versailles-i békéről szóló részekkel az 1939 és 2016 közötti időszakban. Ezt a szöveganyagot tízéves intervallumokba csoportosítva alakítottuk ki a vizsgálati egységeket. Az elemzéseknél figyelembe vettük, hogy az egyes évtizedekben eltérőek a mintanagyságok. Az NDK korpuszba csak nyolc tankönyv került, mert a diktatúrában csak egységes tankönyvek voltak, melyek alig változtak az évtizedek során. Ezeket a tankönyveket külön vizsgálati egységként kezeltük. A kutatásba vont tankönyvi korpuszanyagról a 3. táblázat ad áttekintést.

Mintaegységek	Tankönyvek száma	Szószám
1. Deutsches Reich 1939-1945	5	13.192
2. NSZK 1950-es évek	7	5.367
3. NSZK 1960-es évek	4	3.512
4. NSZK 1970-es évek	5	3.738
5. NSZK 1980-as évek	8	8.862
6. NSZK 1990-es évek	8	6.090
7. NSZK 2000-es évek	5	2.192
8. NSZK 2010-es évek	10	4.739
9. NDK 1950-1989	8	4.450
Teljes minta	61	50.888

3. táblázat: A tankönyvi korpuszanyag mintaegységekre vonatkozó adatai

1.4 Eredmények

1.4.1 Regresszivitásra vonatkozó hipotézisek

A RID-elemzések eredménye szerint három politikusnál (Hitler, Mussolini, Dollfuß) a regressziót indikáló elsődleges gondolkodási folyamatok voltak túlsúlyban (4. táblázat):

RID-elemzések	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Hitler	61,5%	38,5%
Mussolini	51,5%	48,5%
Dollfuß	64,2%	38,8%
Merkel	40,2%	59,8%

4. táblázat: A csoportnarcizmus változóval végzett RID-elemzések eredményei a politikai beszédekben.

A tankönyvi elemzésekből az derült ki, hogy a diktatúrák tankönyveiben a Versailles-i békéről szóló narratívumokban is az elsődleges gondolkodási folyamatok vannak túlsúlyban. Az NSZK 1950-1980 közötti évtizedeiről összességében ugyanez mondható el, viszont az újraegyesítés óta eltelt évtizedekben bár nem jelentős mértékben, de elmozdulást láthattunk a másodlagos, azaz tudatosságot indikáló kognitív folyamatok irányába. (5. táblázat)

Mintaegységek	Időszak	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Deutsches Reich	Náci évek	56%	44%
NDK	1980-as évek	53%	46%
NSZK	1950-es évek	56%	44%
NSZK	1960-as évek	52%	48%
NSZK	1970-es évek	50%	50%
NSZK	1980-as évek	60%	40%
NSZK	1990-es évek	52%	48%
NSZK	2000-es évek	48%	52%
NSZK	2010-es évek	50%	50%

5. táblázat: Az elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok aránya a tankönyvi narratívumokban (RID-elemzések eredményei csoportnarcizmus változóval)

Ezek az első eredmények arról tájékoztattak, hogy a csoportalapú narcizmushoz kapcsolt regresszió a mintaegységek döntő részében kimutatható, két kivétellel: Merkel politikai beszédeiben nem találtunk regresszióra utaló nyomokat és az NSZK újraegyesítés utáni tankönyvi mintaegységeiben csak a 2000-es évtized tankönyveiben jelent meg regresszivitás. Ezek a vizsgálati eredmények optimális viszonyítási alapként szolgáltak a következő lépésként elvégzett narratív elemzésekhez.

Második hipotézisünkben (H2) feltételeztük, hogy a regresszív állapotot indikáló poláris minőségek a csoportalapú narcizmusnak is adekvát indikátorai lehetnek. A csoportról szóló narratívumokban ezért megvizsgáltuk, hogy hol jelenik meg szignifikáns különbség a csoportok között a tulajdonított érzelmek, intenciók és felelősség vonatkozásában. Feltételeztük, hogy minél fokozottabban jelenik meg a csoportközi polarizáció, annál „narcisztikusabb” mintával van dolgunk.

1.4.2 Érzelemszabályozásra vonatkozó hipotézisek

A feltételezés azonban nem igazolódott, mert szignifikáns csoportközi különbségek minden politikai beszédében megjelentek (ld. 6. táblázat). Ez a hipotézis tehát nem volt segítségünkre abban, hogy narcisztikus és nem narcisztikus minták között differenciálhassunk.

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Dicsőség (glory)	8,5% ***	15,2% ***	0,0% ***	3,2% ***
Becsület	7,3% ***	10,8% ***	0,0% **	26,7%
Büszkeség	4,2% ***	5,9% ***	-	0,0%
Remény	24,5% ***	50,0%	0,0% **	0,0% **
Öröm	8,5% ***	14,3% *	0,0% **	0,0% ***
Szeretet	0,0% ***	6,7% ***	0,0% *	0,0% ***
Megvetés	68,2% ***	84,4% ***	0,0%	-
Megalázottság	2,2% ***	10,0% *	0,0%	-
Irigység	71,4%	0,0%	-	-
Félelem	18,3% ***	9,7% ***	0,0% ***	0,0% ***
Harag	62,5%	12,5%	66,7%	100,0% *
Szomorúság	2,0% ***	11,8% **	12,5% **	0,0% ***

6. táblázat: A külső csoportra vonatkozó érzelmszavak aránya

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelmhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelmszavak használatának arányát mutatják. A szignifikancia-tesztek az egzakt binomiális próbák eredményeiből származnak, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) használta adott szavakat a saját és Mások csoportra is. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$. A hiányzó értékek azt jelentik, hogy adott személy nem használta adott érzelmi jegyet.

A harmadik hipotézisben feltételezett negatív érzelmi túlsúly sem nyert igazolást (H3). A státuszérzelmek vonatkozásában megfogalmazott hipotézisek (H4 és H5) azonban már értékes eredménnyel szolgáltak. Azokban a mintaegységekben, ahol a RID-elemzések regressziót tártak fel a pozitív érzelmek vizsgálati dimenziójában, valóban a státuszérzelmek voltak túlsúlyban az autentikus kötődést indikáló érzelmekkel szemben. A negatív érzelmeknél azonban Dollfuß beszédeiben – bár regresszív mintával volt dolgunk –, nem a státuszérzelmek domináltak, hanem az alapérzelmek (7. táblázat). Merkel beszédeiben pedig nem a státuszérzelmek domináltak, sem a pozitív, sem a negatív csoportközi érzelmek vonatkozásában.

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Pozitív				
Dicsőség (glory)	60%	72%	43%	26%
Becsület	14%	12%	16%	13%
Büszkeség	4%	5%	0%	1%
Remény	9%	2%	14%	7%
Öröm	10%	4%	17%	15%
Szeretet	2%	5%	10%	38%
Összesen	100%	100%	100%	100%
Negatív				
Félelem	18%	28%	37%	33%
Harag	9%	6%	7%	19%
Szomorúság	11%	15%	37%	47%
Irigység	3%	2%	0%	0%
Megvetés	49%	40%	7%	0%
Megalázottság	10%	9%	12%	0%
Összesen	100%	100%	100%	100%

7. táblázat: Az egyes érzelmek aránya a pozitív és negatív érzelmeken belül a politikai beszédekben

A tankönyvi korpusz vizsgálati eredményei szerint a diktatúrák tankönyveiben mind a pozitív, mind a negatív érzelmek vonatkozásában a státuszérzelmek domináltak. Az NSZK tankönyvekben a pozitív érzelmek között minden évtizedben a *dicsőség* státuszérzelem emelkedett ki, ugyanakkor a negatív státuszérzelmekre vonatkozó hipotézis nem teljesült az 1970 és 2000 közötti évtizedekben (ld. 8. táblázat). Míg a diktatúrák tankönyveinek érzelmi jellegzetességei a diktátorokéhoz hasonlítottak, ezek a tankönyvi minták a Dollfuß beszédeiben feltárt érzelmi mintázathoz hasonlítottak. Vagyis a státuszérzelmek csak a pozitív érzelmek vonatkozásában domináltak, a negatív érzelmek közül az alapérzelmek jelentek meg nagyobb arányban.

Érzelem	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Dicsőség	91,67%	84,62%	74,19%	84,21%	75,00%	82,35%	89,80%
Becsület	2,78%	3,85%	19,35%	5,26%	15,63%	14,71%	4,08%
Büszkeség	0,00%	0,00%	0,00%	7,89%	3,13%	0,00%	0,00%
Öröm	0,00%	3,85%	3,23%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Szeretet	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Remény	5,56%	7,96%	3,23%	2,63%	6,25%	2,94%	6,12%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
Félelem	5,88%	17,39%	8,57%	12,12%	9,52%	2,94%	8,70%
Harag	8,82%	26,09%	28,57%	15,15%	28,57%	23,53%	13,04%
Szomorúság	29,41%	4,35%	20,00%	24,24%	23,81%	11,76%	8,70%
Irigység	20,59%	13,04%	5,71%	15,15%	2,38%	2,94%	0,00%
Megvetés	5,88%	4,35%	5,71%	6,06%	0,00%	5,88%	0,00%
Megalázottság	29,41%	34,78%	31,43%	27,27%	35,71%	52,94%	69,57%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

8. táblázat: Csoportalapú érzelmek arányai a Versailles-i békéről szóló NSZK tankönyvi szövegekben 1950-2016. Az oszlopok az évtizedekre bontott tankönyvi minták adatait mutatják.

1.4.3 Narcisztikus traumára vonatkozó hipotézis

Meglepő eredmény volt, hogy a narcisztikus trauma indikátorérzelme kivétel nélkül minden tankönyvi mintában megjelent (H6)- legnagyobb arányban pedig a legújabb mintákban. A 2010-es mintában mind a pozitív, mind a negatív érzelmek vonatkozásában a státuszérzelmek domináltak, bár az irigység és megvetés napjainkra teljesen eltűnt a tankönyvi szövegekből. A politikai beszédek vonatkozásában pedig Merkel volt az egyetlen politikus, akinek a beszédeiben nem jelent meg ez az érzelem.

1.4.4 Külső csoportokkal kapcsolatos attribúciók hipotézisei

Narcisztikus (azaz defenzív) szociális identitást feltételeztünk azokban a szövegekben, ahol a felelősség háritása jelenik meg (H7). A politikusok beszédei között a két diktátor beszédeiben ez a hipotézis igazolódott, Dollfuß beszédeiben viszont nem találtunk felelősség-háritást, bár a RID vizsgálatok alapján ezt feltételeztük, Merkel beszédeiben pedig a felelősség egyértelműen a saját csoport oldalán jelent meg (ld. 9. táblázat).

Felelősség	Külső csoportok			
	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Felelősség	86,4% ***	68,2%	25,0%	16,7%

9. táblázat: A csoportközi felelősség attribúciós arányai a külső és a saját csoportra vonatkozóan
 Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó szóhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó attribúciók arányát mutatják. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

A tankönyvek vonatkozásában a két diktatúra tankönyveiben a szerzők a felelősséget szignifikánsan a külső csoportok oldalán jelenítették meg (10. táblázat).

Intenció/Felelősség	Náci évek	NDK
Felelősség	90,0% ***	100,0% *

10. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei a tankönyvekben.
 Az itt megjelenő százalékos értékek a KÜLSŐ csoportoknak tulajdonított felelősség és szándéktulajdonítások arányáról tájékoztatnak.
 * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Az NSZK tankönyvekben azonban azt láttuk, hogy bár az előzetes vizsgálatok szerint a narcisztikus trauma indikátorérzelme mindvégig jelen volt, ez azonban nem párosult minden esetben azzal, hogy a tankönyvszerzők kizárólag a külső csoportokra terheljék a felelősséget. Az 1990-es évek és a 2010-es évtized tankönyveiben a felelősség már a saját csoport oldalán jelent meg, bár ez az érték nem jelzett szignifikanciát.

A csoportoknak tulajdonított szándékokra vonatkozó hipotézisben azt feltételeztük, hogy a narcisztikus mintákban több hosztilis- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg (H8). A két adat összevetését segítette az intencionális ráta bevezetése, mely alapján a két diktátor beszédeiben valóban jóval több ártó, mint jó szándék jelent meg. Merkel és Dollfuß beszédeiben pedig ennek épp fordítottját találtuk.

A tankönyvekben kivétel nélkül az ártó szándékok jelentek meg nagyobb gyakorisággal a jó szándékkal szemben. Az eredményekről a következő összesítő (11.) táblázat ad áttekintést:

Csoportalapú narcizmus vizsgálatok összesítés	Regresszív minőség	Narcisztikus trauma indikátor érzelme	Pozitív státusz érzelmek túlsúlya	Negatív státusz érzelmek túlsúlya	Felelősség háritása	Ártó szándékok túlsúlya
Hitler	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Mussolini	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Náci tk.	✓	✓	✓	✓	✓	✓
NDK tk.	✓	✓	✓	✓	✓	✓
NSZK 1950	✓	✓	✓	✓	✓	✓
NSZK 1960	✓	✓	✓	✓	✓	✓
NSZK 1970		✓	✓		✓	✓
NSZK 1980	✓	✓	✓		✓	✓
NSZK 1990	✓	✓	✓			✓
NSZK 2000		✓	✓	✓	✓	✓
NSZK 2010		✓	✓	✓		✓
Dollfuß	✓	✓	✓			
Merkel						

11. táblázat: A csoportalapú narcizmus feltáró kutatásainak eredményei politikai beszédeken és a tankönyvi mintaegységekben. A pipával jelzett cellákban az adott tényező jelenlétét mutatták ki az elemzések, a fehér cellák viszont azt mutatják, hogy az adott tényező nem mutatható ki.

Az eredmények alapján a mintaegységeken belül elkülönült egy olyan csoport, ahol minden tényező kimutatható: regresszivitás, narcisztikus trauma indikátorérzelme (megaláztatás), a státuszérzelmek túlsúlya az autentikus kötődést indikáló, ill. alapérzelmekkel szemben; a defenzív, azaz narcisztikus szociális identitásra jellemző felelősségvárás és a hosztilis szándéktulajdonítások túlsúlya a jó szándékokkal szemben. Ezek azok a minták, amelyeket a *narcisztikus kommunikáció mintaegységeiként* határoztunk meg. Merkel beszédei minden más mintától elkülönültek, mert a csoportalapú narcizmus jellegzetességei nem jelentek meg a beszédekben. Ezeket a beszédeket *nem narcisztikus mintaként* értékeltük.

A két „végpont” között azonban egyértelműen látható, hogy vannak „átmeneti” minták is. Dollfuß beszédeinek jellegzetességei hasonlítottak a diktátorok beszédeihez abban, hogy regresszív minőséget mutattak, itt is megjelent a narcisztikus trauma indikátorérzelme, a pozitív csoportközi érzelmek vonatkozásában nála is a státuszérzelmek domináltak, ugyanakkor különbözött is, mégpedig abból a szempontból, hogy a negatív státuszérzelmek helyett az

alapérzelmek voltak túlsúlyban, nem találtunk felelősségvárítást és a diktátorokkal szemben nem az ártó, hanem a jó szándékok domináltak. Tehát ezekben a beszédekben is jelen volt a csoportalapú narcizmus a kommunikációs folyamatban, ez azonban egyáltalán nem agresszív, másokat leértékelő narcizmusként jelent meg.

A tankönyvi minták tanúsága szerint *a náci évek narcizmusának jellegzetességei egészen az 1970-es évekig jelen voltak*. A változás ebben az évtizedben vette kezdetét, és első sorban a negatív csoportközi érzelmek vonatkozásában jelent meg, vagyis ezekben a tankönyvekben már nem a külső csoportok megvetése és az irigység dominált, hanem a szomorúság, félelem és a harag érzelmei. Ugyanakkor *minden évtizedben jelen volt a narcisztikus trauma indikátorérzelme* (megalázottság) és *a külső csoport oldalán minden mintában szignifikánsan jelentek meg az ártó szándékok*.

1.5 Megbeszélés

A narratív vizsgálatok célja az volt, hogy a narratív konstrukció mentén feltárjuk, mely szövegekben jelennek meg a csoportalapú narcizmusra jellemző identitásfolyamatok. A hipotéziseket négy tematikus csoportban foglaltuk össze: regresszió, érzelmek, narcisztikus trauma és külső csoportra vonatkozó attribúciók. A regresszivitás-elemzések szolid viszonyítási alapot szolgáltatottak a narcisztikus és nem narcisztikus minták elkülönítéséhez. A narratív pszichológiai elemzések pedig segítségünkre voltak abban, hogy a regresszív minták közötti különbségeket is feltárjuk. Az alkalmazott módszerek tehát alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a csoportalapú narcizmus jelenségéről differenciált képet kapjunk. Ezekből az eredményekből az derült ki, hogy *a regresszív minták között jelentős eltérések vannak, amit érdemes további vizsgálatokkal is feltárni*.

2. Vizsgálat: Tér-idő

A *téri észlelés* nyelvben manifesztált, empirikusan is megragadható jeleinek vizsgálatához Roth és Blatt (1974) nagyszámú klinikai populáción végzett vizsgálatai szolgáltatják az elméleti alapot. A szerzők szerint a pszichológiai szervezettség és a térészlelés változásai között szoros összefüggés van, az észlelésnek ui. más és más aspektusai kerülhetnek az észlelés fókuszába. A szkizofrénia állapotában például a határok és az elkülönítés (a szétválás és összeolvadás) folyamatai válnak relevánssá, paranoid pácienseknél pedig a vertikális mozgások (felfelé/fent vs. lefelé/lent) áll a téri észlelés centrumában. Ezek az egyének a társadalmi alá- és fölérendelések mentén orientálódnak és különösen érzékenyek a szociális hierarchia változásaira. A téri észlelés vonatkozásában tehát paranoid regresszió esetén egy képzeletbeli vertikális tengely végpontjai nyernek relevanciát. A narcizmus állapotában viszont a (3D) testek tökéletessége/tökéletlenségére kerül az észlelés centrumába. (Roth & Blatt, 1974)

A regresszió állapotában azonban nemcsak a tér, hanem az *idő észlelése* is megváltozik. A narcisztikus időészlelésre az idő „befagyasztása” (Kernberg, 2008), az idő múlásának tagadása jellemző, vagyis a múltó idő helyét a statikus idő veszi át, ami lehet örök- vagy sohaidő. Ezen kívül a narcizmus állapotát indikálhatja a melankolikus idő is (Freud, 1917/1997; Kernberg, 2008), mely az idősíkok sajátos kapcsolódásaként jelenhet meg a nyelv szintjén. A melankóliában a jelen súlyát veszti, jelentéktelenné zsugorodik, helyét a múlt veszi át, mely így közvetlenül formálja a jövő észlelését. Vagyis a melankóliában múlt és jelen, egy képzeletbeli időtengely végpontjai kapcsolódnak össze.

Mivel nem találtunk olyan empirikus kutatásokat, amelyek a narcisztikus téri és idői észlelésre vonatkozóan empirikus támpontként szolgálhattak volna, ezért Martindale (1975) kutatáseljárását oly módon is mintaként használtuk, hogy a (klinikai) szakirodalomban leírt jellegzetességeket metaforaként értelmeztük.

2.1 Hipotézisek

Feltételeztük, hogy a regresszió eltérő minőségei a nyelvben empirikusan is megragadhatók, ennek vizsgálatára a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

Téridő H1: A szakirodalom alapján *paranoid regressziót tételeztünk ott, ahol a narratívumokban a vertikális téri polarítások (a fel és lefelé irányok) együtt járása jelenik meg.*

Téridő H2: Kernberg (2008) útmutatása alapján *a regresszió narcisztikus minőségét tételeztük ott, ahol az örök- és sohaidő nyelvi változói között együtt járás jelenik meg.*

Téridő H3: Narcisztikus minőségre utaló *indikátorként kezeltük a melankolikus idő megjelenését* is. Narcisztikus veszteséget indikáló melankóliát tételeztük ott, ahol egy, max. két mondategységen belül múlt és jelen idő került juxtapozícióba. Ez a kategória elsősorban kísérleti jelleggel került be a kutatásba, azt vártuk ugyanis, hogy későbbi vizsgálatokhoz is hipotetikus alapként szolgálhat majd.

2.2 Módszer

Martindale-nek (1975) már sikerült empirikusan is igazolnia, hogy a gondolkodási folyamatok változását a nyelvhasználat változása is indikálja, de ezek a kutatások még nem foglalkoztak azzal, hogy a regresszióknak mely minőségei jelenhetnek meg a szövegekben. Jelen kutatás erre is kísérletet tett. Mivel a Regresszív Képzelt Szótár már validált szókészlettel rendelkezik, ezért a téri-idői észlelést tartalmazó kategóriákat több esetben is változtatás nélkül vettük át ill. a narcizmusra vonatkozó szakirodalmi ismeretek alapján további kategóriákkal egészítettük ki. A kódolási eljárást QDA Miner szoftver segítségével végeztük, ezzel szűrtük ki az emelkedés és süllyedés, ill. az időtlenség nyelvi változóit. A kódolás következő szakaszában az Atlas.ti8 segítségével automatizált eljárással szűrtük ki a Sohaidő és Narcisztikus tér kategóriák nyelvi jegyeit. A Melankolikus idő kategóriára jellegzetes idősíkok (múlt és jövő idő) juxtapozícióját pedig egy harmadik vizsgálati szakaszban, kézi kódolással kellett elvégezni, mert a fent említett programok kizárólag szószintű kódolásra alkalmasak.

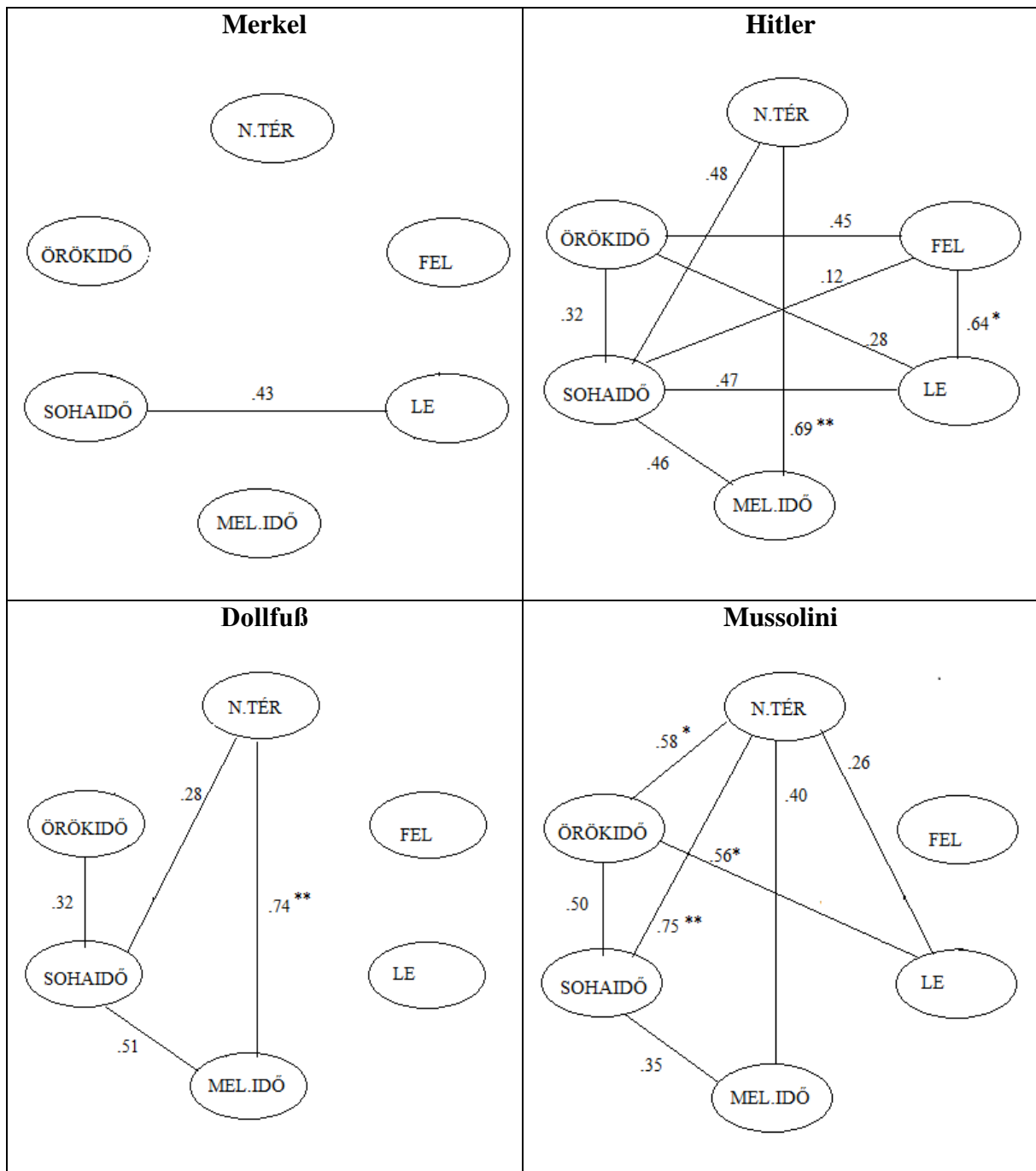
2.3 Minta

A vizsgálati egységeket ebben a szakaszban némileg módosítottuk. A politikusok beszédeiből egy-egy mintaegységet alakítottunk ki, a tankönyveket pedig – az érzelmek és intenciók vizsgálatától eltérően – ebben a vizsgálati szakaszban nem tízéves intervallumokban, hanem négy nagyobb mintaegységben elemeztük. A változtatást az indokolta, hogy a korrelációs vizsgálatokhoz ezzel a változtatással optimális mintaegységeket tudtunk kialakítani. A tankönyvi korpusz esetében a német újraegyesítést választottuk szimbolikus határnak, a felosztás eredményeként így négy tankönyvi mintaegység keletkezett. A náci tankönyvek szószáma $N=13.192$, a háború utáni NSZK tankönyvi minta szószáma $N=20.640$ és az újraegyesítés utáni évtizedek mintája $N=13.859$. Bár az NDK tankönyvi minta ezeknek az elemszámoknak csak a töredékét képezte ($N=4.222$), ezen sajnos nem állt módunkban változtatni.

2.4 Eredmények

A politikai beszédek elemzési eredményeit az 1. ábra összegzi. Merkel beszédeiben egyáltalán nem jelentek meg regresszióra utaló korrelációs jellegzetességek. A regresszió paranoid minőségére jellemző együtt járás jelent meg Hitler beszédeiben, de emellett szignifikáns kapcsolat jelent meg a Narcisztikus tér és a Melankolikus idő között, ami a regresszió narcisztikus minőségét is jelzi, vagyis ezekben a beszédekben mindkét minőség jelen volt.

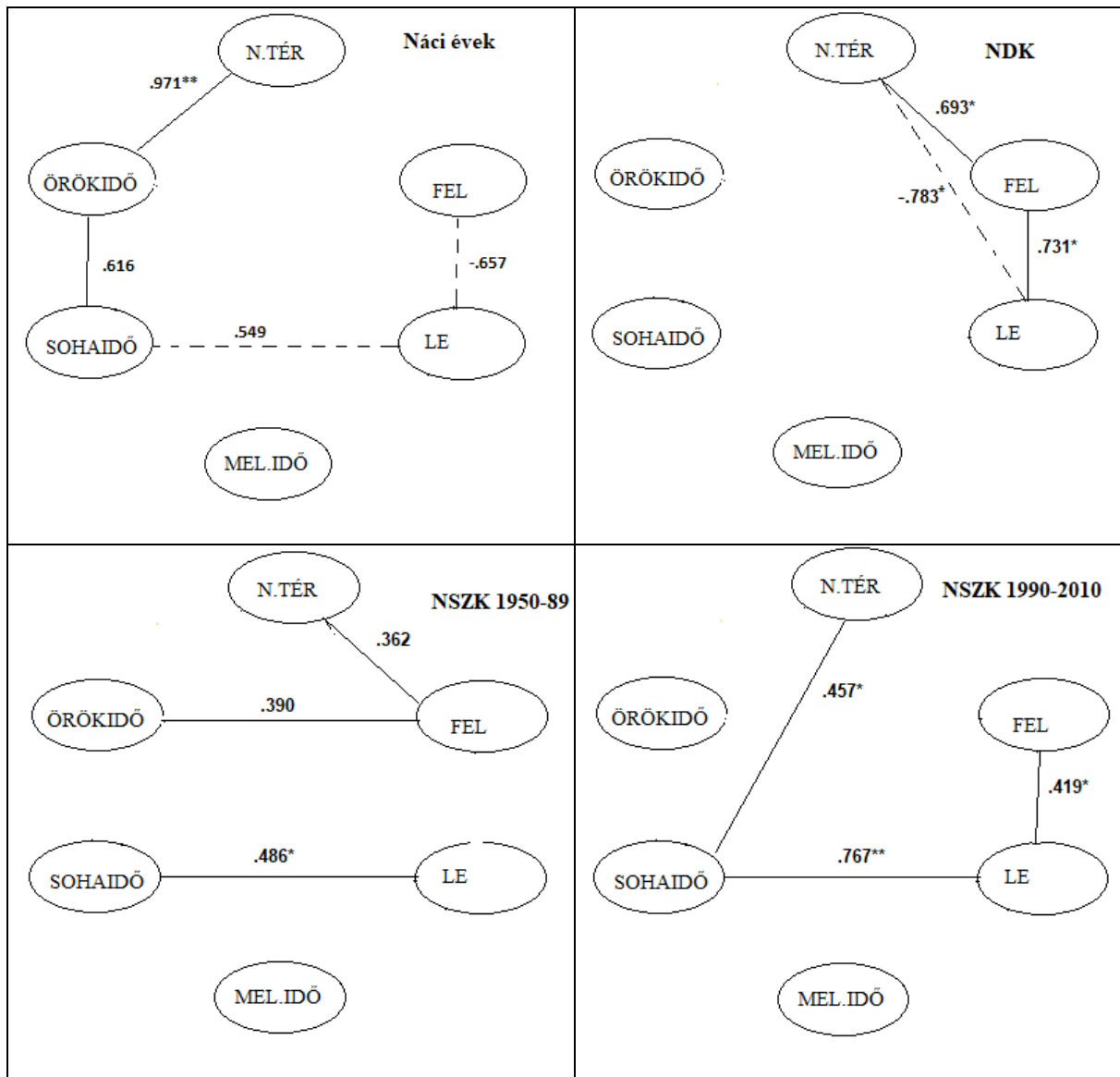
Dollfuß beszédeiben nem jelent meg paranoid térészlelésre utaló kapcsolatiság, viszont szignifikánsan kapcsolatiság jelent meg a narcisztikus veszteséget indikáló Melankolikus idő és a Narcisztikus tér között. Vagyis tér és idő vonatkozásában is narcizmusra utaló jellegzetességet tártunk fel. Mussolini beszédeiben a melankólia kevésbé volt jellemző, nála inkább a statikus időt jelző Örökidő és Sohaidő változókkal jelent meg szignifikáns kapcsolatiság a Narcisztikus térrel, vagyis ebben a mintában is a narcizmus dominált és nem találtunk paranoid észlelésre utaló kapcsolatiságot.

1. ábra: A téridő-észlelés nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatai a politikai beszédekben

A korrelációs elemzéseket ez után a négy tankönyvi mintán is elvégeztük és a következő eredményeket kaptuk (2. ábra). A kelet-német diktatúra tankönyveiben a paranoid észlelés jellegzetessége (korrelációs kapcsolat a vertikális téri tengely végpontjai között) szinte „vegytisztá” formában jelent meg. Hasonló kapcsolatiság mutatkozott az NSZK újraegyesítés utáni tankönyvekben. Ez azonban már narcisztikus és paranoid jellegzetességeket is mutatott,

mert a fel-le irányok mellett a Narcisztikus tér és a Sohaidó között is szignifikáns együtt járást találtunk.

2. ábra: Korrelációs eredmények a tankönyvi szövegekben

A náci tankönyvekben a narcisztikus regresszióra jellemző szignifikáns együtt járás jelent meg a Narcisztikus tér és az Örökidő között. Érdekes eredmény, hogy a statikus idő két kategóriája (Örökidő és Sohaidó) eltérő módon jelent meg a náci évek és az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben. A náci tankönyvekben az Örökidő, az újraegyesítés utáni tankönyvekben viszont az időmúlás tagadását kifejező nyelvi jelek (Sohaidó) léptek szignifikáns kapcsolatba a Narcisztikus tér változóval. A háború utáni évtizedek tankönyveiről nem kaptunk egyértelműsíthető eredményt. Összevetve ezeket az első vizsgálat eredményeivel, két minta

vonatkozásában újabb differenciál kategóriát tártunk fel. Hitler beszédeiben, az NDK tankönyvi szövegekben és az újraegyesítés utáni évtizedekben ugyanis paranoid jellegzetességek is megjelentek.

2.5 Megbeszélés

A téridő-kutatások vizsgálati szakaszának célja az volt, hogy *választ kapjunk arra a kérdésre, vajon a csoportalapú narcizmus esetében homogén jelenséggel van-e dolgunk, vagy ennek többféle típusát is elkülöníthetjük.*

A paranoid minőségek elkülönítésére fogalmaztuk meg első hipotézisünket (H1). A *politikusok közül csak Hitler beszédeiben jelent meg paranoid észlelésre utaló jellegzetesség*, ami összhangban volt azon korábbi történeti-pszichológiai elemzések eredményeivel (Vernon, 1942; Murray, 1938; Lange-Eichbaum & Kurth, 1992; Schwaab, 1992), melyek a német vezér személyiségében is paranoid jellegzetességeket tártak fel. Volkan (2004; 2015) érvelése szerint a vezér narcizmusa paranoiába csaphat át, aminek komoly jelentősége van, hiszen ez nyithat utat a csoportközi agresszió irányába.

A tankönyvi mintában az NDK tankönyvekben szignifikánsan jelent meg a vertikális téri preferencia végpontjainak (fel/le) együtt járása, mely alapján azt a következtetést fogalmaztuk meg, hogy *a téridő-észlelés vonatkozásában a kelet-német diktatúra tankönyveiben paranoid észlelésre utaló jellegzetességek mutathatók ki.* Az újraegyesítés utáni évtizedek NSZK tankönyveiben megjelenő paranoid regresszióra utaló kapcsolatiság eredhet abból, hogy az egykori NDK egyetlen tankönyvkiadója, a „Volk und Wissen” könyvei továbbra is jelen voltak az oktatásban. A paranoid jellegzetességek ugyanakkor eredhetnek abból is, hogy a Berlini fal leomlása után a csoportthatárok konstrukciója újra fontossá vált (Volkan, 2003), ami új interpretációk kialakulásához vezetett.

A második hipotézis szerint a regresszió narcisztikus minősége tételezhető ott, ahol az Örök- és Sohaidő nyelvi változói között együtt járás jelenik meg (H2). A vizsgálati eredmények azonban ezt a hipotézist nem igazolták (ld. tankönyvi eredmények). Ez persze nem jelenti azt, hogy ezt a két változót ki kellene vennünk a regresszív narcizmust indikáló változók közül, hiszen Mussolini beszédeiben, a náci tankönyvekben és az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben is szignifikáns kapcsolatot mutattak, ámde nem egymással, hanem a

Narcisztikus tér változóval. A Melankolikus idő vonatkozásában sem igazolódott minden mintában a csoportalapú narcizmust indikáló funkció (H3). Az eredmények alapján *azt a következtetést fogalmaztuk meg, hogy a csoportalapú regresszió állapotát sokkal inkább indikálja a Narcisztikus tér, mint a Melankolikus idő*. Előbbi ugyanis csaknem minden regresszív mintában szignifikáns kapcsolatot hozott létre a narcisztikus és a paranoid változókkal is. A Melankolikus idő viszont nem mutatott szignifikáns kapcsolatot Mussolini beszédeiben, csak Hitlernél de legfőképp Dollfuß-nál, a tankönyvekben pedig egyáltalán nem mutatott együtt járást más változókkal. Ebből arra következtettünk, hogy *a Melankolikus idő csak lehetséges, de nem kizárólagos indikátora a csoportalapú narcizmusnak*.

A kurrens szociálpszichológiai szakirodalom (de Zavala 2019a; 2019b) a kollektív narcizmust két szélsőséges csoportközi attitűd (saját csoport iránti pozitívitas és külső csoporttal szembeni negativitas) együttes megjelenéseként értelmezi. Ez alapján az NDK narratívumokat a kollektív narcizmus kategóriába kellene sorolnunk. Jelen kutatás eredményei alapján viszont ezek a szövegek a kollektív paranoia jellegzetességeit mutatják. A differenciálás szükségességét jelzi a többi eredmény is, hiszen jelentős különbségeket tártunk fel Dollfuß és a két diktátor kommunikációjában is és a tankönyvi mintában is jelentős különbségeket találtunk. *A csoportalapú narcizmus esetében jelen kutatási eredmények alapján azt a következtetést fogalmaztuk meg, hogy nem homogén jelenségről van szó.*

3. Vizsgálat: nyelvi jegyek

A kutatás centrális kérdése volt, hogy a csoport alapú narcizmus milyen nyelvhasználati jellegzetességek mentén ragadható meg, vannak-e olyan szavak, amelyek a narcizmus jelenlétét indikálják. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása abból a premisszából indult ki, hogy a narcizmust nemcsak az észlelés és reakciók sajátos változása jelezheti, hanem a folyamat a nyelv szintjén is manifesztált. *Kérdés azonban, hogy ezeket a nyelvi jeleket hogyan lehet megragadni, azaz milyen változóhoz kapcsolatosan vizsgáljuk a jelenséget.* Ehhez szolgáltatott kiindulási alapot a fent bemutatott vizsgálatok.

3.1 Hipotézisek

Feltételeztük, hogy a kollektív narcizmus hiedelme nemcsak a propozíciók szintjén manifesztált, hanem egyfajta stílust is eredményez, melynek jól elkülöníthető jellegzetességei

vannak (Labov, 1966; Simon, 2002), mely feltételezhetően eltér a semleges nyelvtől és sajátos stílusmintát jelenít meg.

Abból indultunk ki, hogy a konszernek és a politikai pártok kommunikációja között alapvető hasonlóságot jelent, hogy mindkettő szavakat, metaforákat és kulturális kódokat használ a meggyőzés érdekében. A „grandiózus” ábrázolás célja a csoport/szervezet sikereinek felnagyítása. A beszélő/narrátor a csoport különlegességét és státuszát úgy ábrázolja, hogy az a csoporttagokban az azonosulás vágyát facilitálja, a külső csoportokból pedig irigységet váltson ki. Ennek adekvát nyelvi eszköze lehet a saját csoport vonatkozásában a *felsőfokú melléknevek és hiperbolák használata* (Craig & Amernic, 2011). Feltételezhető azonban, hogy nemcsak ez a két nagyító retorikai alakzat, hanem az ugyanezen kategóriába sorolható *magas helyiértékű számok és abszolút értelmű névszók* is alkalmasak erre a célra. Történelmi nagycsoportok esetében pedig a szervezetektől eltérő módon az a lehetőség is felmerül, hogy a beszélő/narrátor a csoport különleges értékét oly módon emeli ki, hogy *a csoportot dicsőítő módon ábrázolja*. Mindezek alapján a következő két hipotézist fogalmaztuk meg:

Nyelvi jegyek H1: Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikációval (Cichocka et al., 2015), ezért feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus identitáskonstrukció jelenlétét tárta fel, *a saját csoport említését gyakran kíséri a dicsőség (glory) érzése*.

Nyelvi jegyek H2: Feltételeztük, hogy azokban a mintákban, ahol a Csoportnarcizmus és a saját csoport Dicsősége között statisztikai együtt járás van, ott gyakrabban jelennek meg *nagyító retorikai alakzatok is* (ú. m. hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók).

3.2 Módszer

A nyelvi változók vizsgálatához kódolási eljárást dolgoztunk ki, a kutatásban, ahol ez lehetséges volt, automatizált eljárást alkalmaztunk a fent bemutatott szoftverek segítségével. A Csoportnarcizmus kategória nyelvi jegyeinek gyakoriságát a Regresszív Képzeti Szótár (RID) segítségével szűrtük ki. A nagyítás retorikai alakzatainak feltárásához, ahol ez lehetséges volt automatizált eljárást használtunk, ahol nem, ott kézi kódolást alkalmaztunk. A felsőfokú melléknevek és hiperbolák azonosítása kizárólag kézi kódolással történt. A magas helyiértékű

számok közé összesen hat számnév került, ezek kódolása az Atlas.ti 8 tartalomelemző szoftverrel automatizált eljárással történt. Az abszolút szavak listáját a kvalitatív elemzés alapján állítottuk össze, és automatizált eljárással szűrtük ki az Atlas.ti 8 szoftverrel.

A hipotézisek vizsgálatára a tartalomelemzéssel nyert kvantifikált adatokkal korrelációs elemzéseket végeztünk. *Azt vizsgáltuk, hogy bizonyos (narcizmusreleváns) narratív kategóriák és egyes nyelvi jegyek között van-e együtt járás (Pearson-féle korreláció).* Az elemzéseket SPSS 22.0 programmal végeztük el a politikai beszédeken és a tankönyvi korpuszon is. Ez után a faktoranalízist végeztük a teljes tankönyvi mintán abból a célból, hogy kiszűrjük azokat a változókat, amelyek a narcisztikus kommunikáció univerzális nyelvi jegeit jelenthetik.

3.3 Vizsgált nyelvi változók

Ebben a vizsgálati dimenzióban három kategóriában vizsgáltuk a nyelvi változókat. A *Nagyító alakzatok* (1) kategóriába kerültek a felsőfokú melléknevek, hiperbolák, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók. Második vizsgálati kategóriaként emeltük be a *Tagadást* (2), ami bármely nyelvi elemzésben releváns lehet, hiszen a pszichológiai állapot egyik legfontosabb indikátoraként tekinthetők az élettörténeti (Péley, Naszodi & László, 2005; Hargitai et al., 2005) és a csoporttörténeti narratívumokban is (László, 2005a; 2012). Mivel a kollektív narcizmus bizonytalanságot, defenzív jellegű szociális identitást tételez (Cichocka, 2016), ezért a vulnerabilitás és a destruktivitás vizsgálatára vezettük be a Tagadás mellett a *Kényszer* (3) nyelvi kategóriát. Kashima (2004) szerint ui. a pozitív szociális identitás szempontjából lényeges, hogy a jelentős pozitív történelmi eseményekben a csoport tagjai saját csoportjukat cselekvőképes, aktív ágensként tudják megélni. A kényszer nyelvi jeleinek gyakoribb előfordulása utalhat arra, hogy a csoport tagjai magukat az események elszenvedőjeként jelenítik meg (László, 2012; Retzinger, 1997).

3.4 Minta

A kutatást ugyanazon a korpuszanyagon végeztük el, a tankönyvi mintát az előző fejezetben bemutatott vizsgálati elrendezésben elemeztük. A náci korszak és az NDK tankönyvi szövegei változatlanul egy-egy vizsgálati egységet képeztek, az NSZK tankönyveket ez esetben sem évtizedenként vizsgáltuk, hanem egy mintában vizsgáltuk a tankönyveket az 1950 és 1980 közötti időszakban, és ugyancsak egy mintába vontuk az 1990 és 2016 közötti időszak

tankönyvi szövegeit is. Az összevonást indokolta, hogy a korrelációs elemzésekhez ez által optimálisabb mintaegységeket tudunk kialakítani. *A nyelvi elemzésekben tehát négy politikai beszéd mintaegység és négy tankönyvi vizsgálati egység keletkezett, azaz összesen nyolc különböző mintán teszteltük a nyelvi jelek együtt járásait.*

3.5 Eredmények

3.5.1 Glorifikáció (a saját csoport dicsőítése)

A politikai beszédekben a *Csoportnarcizmus és a saját csoport dicsősége között csak egy politikusnál jelent meg szignifikáns kapcsolat, mégpedig Mussolini beszédeiben* ($r=.684$; $p<.01$). Hitlernél azonban nem találtunk kapcsolatot és Dollfuß ill. Merkel beszédeiben sem volt szignifikáns együtt járás.

A tankönyvi mintában szignifikáns értéket jelzett az *NDK tankönyvi minta, ahol a korreláció a Csoportnarcizmus a saját csoport Dicsősége változók között minden minta közül a legmagasabb szignifikancia értéket mutatta* ($r=.971$; $p<.01$). Ugyancsak *szignifikáns együtt járás mutatkozott az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben* ($r= .529$; $p<.01$), de a többi tankönyvi egységben nem találtunk kapcsolatot a két változó között.

A második hipotézis (H2) tesztelésére a dicsőségérzés és a nagyító alakzatok együtt járását vizsgáltuk meg (csoportbontás nélkül) és azt találtuk, hogy *a dicsőségérzéshez*

- *felsőfokú melléknevek kapcsolódtak* Hitler beszédeiben ($r =.766$, $p<.01$) és az újraegyesítés utáni Németország tankönyveiben ($r = -.387$; $p<.01$);
- *hiperbolák kapcsolódtak* Dollfuß beszédeiben ($r = .530$; $p=.06$) valamint az NDK tankönyvekben a ($r = .904$; $p<.01$),
- *abszolút szavak kapcsolódtak* az NDK tankönyvi mintában ($r =.867$; $p<.01$),
- *magas helyiértékű számok* Mussolini beszédeiben ($r =.585$; $p<.05$).

Bár nem a hipotézis vizsgálatát szolgálta, a dicsőség érzésének más korrelációs kapcsolatait is megvizsgáltuk. Ezt azért is érdemes e helyen megemlíteni, mert értékes adalékkal szolgált a dicsőítés funkciójának megértéséhez. *A saját csoport dicsősége ugyanis a saját csoport örömeivel jelzett együtt járást három politikusnál: Hitler* ($r=.694$; $p<.01$), *Mussolini* ($r=.552$; $p=.05$) és *Dollfuß* ($r=.775$; $p<.01$) beszédeiben. Merkel szövegeiben viszont nem találtunk ilyen

kapcsolatot. A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban sem fordult elő, de tekintettel a szövegek tartalmára, ez nem is olyan meglepő.

3.5.2 Nagyító alakzatok

Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy a nagyító alakzatok milyen gyakorisággal jelennek meg a szövegekben, van-e lényeges különbség a saját csoportot dicsőítő kommunikáció és a nem dicsőítő kommunikáció között. Mivel mind a négy nagyító retorikai alakzat (hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok és az abszolút értelmű névszók) alkalmas arra, hogy kiemelje a saját csoport dicsőségét, ezért azt *feltételeztük, hogy a glorifikáló mintákban ezek nagyobb gyakorisággal jelennek meg (H2)*.

A politikai beszédekben viszont nem találtunk jelentős különbségeket a nagyító alakzatok relatív gyakoriságértékei között. Ezek relatív gyakoriságértékeit külön-külön is megvizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy *a nagyító alakzatokon belül csaknem minden mintaegységben az abszolút névszók fordultak elő leggyakrabban*. Az NDK tankönyvei jelentették az egyetlen kivételt, mert a tankönyvírók a nagyító alakzatok közül magas helyiértékű számokat használtak leggyakrabban. Vagyis a glorifikáló és nem glorifikáló minták között ebből a szempontból nem volt különbség.

Következő lépésként azt is megvizsgáltuk, hogy milyen együtt járáások figyelhetők meg a Csoportnarcizmus, a Dicsőség érzés (glory), ill. a nagyítás retorikai alakzatai között. A következő eredmények születtek:

Hitler beszédeiben mind a négy nagyító alakzat esetében kapcsolat jelent meg a Csoportnarcizmus és a nagyító retorikai alakzatok között, de az abszolút névszók esetében a korreláció iránya ellentétes volt. Mussolini beszédeiben a Csoportnarcizmus nyelvi jegyei csak egy kategóriával mutattak korrelációt, a saját csoport dicsőség érzésével ($r = .688$; $p = .01$). A magas helyiértékű számok pedig nem a Csoportnarcizmushoz, hanem a saját csoport dicsőséghez (glory) kapcsolatosan mutattak szignifikanciát. ($r = .590$; $p < .05$) Dollfuß és Merkel beszédeiben nem találtunk kapcsolatot a dicsőségérzés és a nagyító alakzatok között.

A tankönyvi minta elemzése a következő eredményt hozták: *A náci tankönyvekben csak a magas helyiértékű számok mutattak szignifikáns és negatív irányú együtt járást a*

Csoportnarcizmus változóval ($r=-.909$; $p<05$). Említésre érdemes eredmény viszont, hogy a *felsőfokú melléknevek* ebben a mintaegységben nem a saját csoport dicsőségét emelték ki, hanem a *németek megalázottságát* ($r=.928$; $p<05$) és a *külső csoportok felelősségét* ($r = .922$; $p<05$).

A háború utáni NSZK tankönyvekben a nagyító alakzatok esetében szignifikáns és negatív irányú kapcsolatot találtunk a *németek dicsősége és a hiperbolák* között ($r = -.456$; $p<01$). Ez a minta azt jelzi, hogy nem egy „klasszikus” dicsőítő nagyítással van dolgunk. Az ezredforduló után, amikor a régi szövegek visszakerültek a tankönyvekbe, a *saját csoport dicsősége a felsőfokú melléknevekkel szignifikáns együtt járást mutatott* ($r = .564$; $p<01$). Az *abszolút szavak* viszont a *Becsületérzés kísérőivé váltak*, mind a saját csoport ($r = .479$; $p<05$), mind győztesek ($r=.533$; $p<01$) vonatkozásában. Az *abszolút névszók szignifikánsan kísérték* ($r=.565$; $p<01$) a győztesek megvetettségét és a *saját csoport megalázottságát* ($r= .636$; $p<01$), ez a két változó pedig szignifikáns kapcsolatot mutatott ($r= .496$; $p<05$).

Az NDK mintában a nagyítások nyelvi jegyei két elkülönülő kapcsolati csoportot hoztak létre. A *felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok szignifikáns együtt járást mutattak* ($r = .922$; $p<.01$), de nem kapcsolódtak a *hiperbolákhoz és az abszolút szavakhoz*, ezek külön kapcsolatban jelentek meg ($r = .736$; $p<05$). A minta a megalázottság vonatkozásában is egészen sajátos volt. Az NDK tankönyvírók *szuperlatívuszokkal* ($r = .709$; $p<01$) és *nagy számokkal* ($r = .679$ $p<05$) írták le a *saját csoport megalázottságát*, ugyanakkor *hiperbolákkal* ($r = .772$; $p<01$) és *abszolút szavakkal* ($r = .709$, $p<05$) a *külső csoport megalázását*, melybe *tudjuk, hogy az „imperialista” németek is beletartoztak*. A *saját csoport dicsőségét* ugyancsak *hiperbolák* ($r = .913$; $p<01$) és *abszolút szavak* ($r = .849$; $p<01$) kísérték. Mindemellett az NDK mintában fokozottan jelent meg a fenyegetés is: a *hiperbolák* ($r = .944$; $p<01$) és az *abszolút szavak* ($r = .867$; $p<01$) szignifikánsan kísérték a *saját csoport ártó szándékait*.

A vizsgálati eredmények alapján ez után alaposabban megvizsgáltuk az *abszolút névszók együtt járási jellegzetességeit* az egyes mintákban és a következő eredményeket kaptuk:

Hitler beszédeiben az abszolút szavak szignifikáns, negatív irányú korrelációt jeleztek

- a Csoportnarcizmussal ($r = -.640$; $p<05$),
- a saját csoport Örömeivel ($r = -.777$; $p<01$),
- a Magas helyiértékű számokkal ($r = -.577$; $p<05$) és a
- Melankolikus idővel ($r = -.595$; $p<05$).

Mussolininél szignifikáns és negatív irányú korrelációs kapcsolat jelent meg, az abszolút szavak és a

- a külső csoportok hosztilis szándékai között ($r = -.717$; $p < 01$)

Dollfuß volt az egyetlen politikus, akinél az abszolút szavak szignifikáns és pozitív irányú kapcsolatiságot jeleztek

- az osztrákok megvetettségével ($r = .778$; $p < 01$),
- jó szándékával ($r = .691$; $p < 01$) és
- felelősségvállalásával ($r = .722$; $p < 01$).

Merkelnél negatív együtt járás jelent meg az abszolút értelmű névszók és

- a saját csoport jó szándéka között ($r = -.651$; $p < 01$).

A *náci tankönyvekben* az abszolút szavak negatív irányú együtt járást mutattak

- a külső csoportok reményével ($r = -.919$; $p < 01$).

A *háború utáni évek NSZK tankönyveiben* a legmagasabb korrelációs értéket a csoportnarcizmus és az abszolút szavak mutatták ($r = .649$; $p < 01$). Abszolút szavak kísérték a győztesek haragját ($r = .453$; $p < 05$) és a saját csoport megalázottságát is ($r = .391$; $p = .05$), a két változó között pedig szignifikáns kapcsolat mutatkozott ($r = .519$; $p < 01$).

Az *újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben* az abszolút szavak több változóval is szignifikáns, pozitív irányú kapcsolatba léptek. Abszolút szavak kísérték a saját csoport

- félelmét ($r = .656$; $p < 01$)
- megalázottságát ($r = .636$; $p < 01$),
- reményét ($r = .620$; $p < 01$)
- becsületét ($r = .479$; $p < 05$)
- és a győztesek megvetését ($r = .565$; $p < 01$)

Az *NDK mintában* abszolút szavak kísérték a

- csoportnarcizmust ($r = .774$; $p < 05$).
- a saját csoport dicsőségét ($r = .849$; $p < 01$),
- és ártó szándékait ($r = .867$; $p < 01$)
- a külső csoport megalázottságát ($r = .709$; $p < 05$)

3.6 Megbeszélés

A vizsgálat célja volt, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi manifeszt jegyeit tárja fel a tömegkommunikáció egyes produktumaiban. Abból indultunk ki, hogy a csoportalapú narcizmus egyik jellegzetessége a saját csoport túlértékelése, melynek egyik lehetséges formája, ha a beszélő/narrátor a csoportot a dicsőség érzésével kapcsolja össze. Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikáló azonosulással (Cichocka et al., 2015), ezért *első hipotézisünkben feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus identitáskonstrukció jelenlétét tárta fel, a saját csoport említését gyakran kíséri a dicsőség (glory) érzése (H1)*. Ez a hipotézis azonban csak részben igazolódott. Csoportnarcizmus és Dicsőség között szignifikáns együtt járást találtunk: Mussolini beszédeiben, az NDK tankönyvi szövegekben és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvekben. A narratív elemzések alapján azonban ennél jóval több mintában jelent meg narcisztikus identitáskonstrukció. *Ebből arra következtettünk, hogy a saját csoport dicsőítése lehetséges, de nem kizárólagos indikátora a csoportalapú narcizmusnak.*

Második hipotézisünkben (H2) *azt feltételeztük, hogy a glorifikáló mintákban (értsd: ahol a Csoportnarcizmus és a saját csoport Dicsősége között együtt járás van) gyakrabban jelennek meg nagyító retorikai alakzatok*. Az elemzésekből az derült ki, hogy *a nagyító alakzatok közül bármelyik együtt járhat a saját csoport dicsőségével, és a nagyító alakzatok nem jelentek meg nagyobb relatív gyakorisággal a glorifikáló mintákban*. A második hipotézis tehát nem igazolódott. A csoportjukat dicsőítő és nem dicsőítő politikusok/tankönyvírók szövegei között ugyanis nem volt lényeges eltérés. Nyolcból hét mintaegységben (az NDK kivétel) azt találtuk, hogy *a nagyító alakzatokon belül az abszolút értelmű névszók használata dominál*. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy az abszolút szavakat használó politikus sokkal nagyobb elkötelezettség benyomását kelti, mert az abszolútumok kizárják a kétséget, ezért releváns szerepük lehet a csoporttagok meggyőzésében. Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy *milyen korrelációs összefüggések jelennek meg a Nagyító alakzatok, a Csoportnarcizmus, a saját csoport Dicsősége változók között*.

Hitlernél a nagyító alakzatok mindegyike együtt járt (pozitív vagy negatív irányban) a csoportnarcizmussal, a németek dicsőségét pedig szuperlatívuszok kísérték. Mussolininél viszont a magas helyiértékű számok jelentek meg ugyanebben a szerepben. Vagyis Hitler a saját csoport dicsőségét felsőfokú melléknevekkel, Mussolini pedig magas helyiértékű

számokkal emelte ki. Dollfuß és Merkel beszédeiben, ahol a nagyító alakzatok relatív gyakorisága nem volt lényegesen eltérő a diktátorok beszédeiben feltárt eredményektől, a nagyítások nem a saját csoport dicsőségének kiemelését szolgálták és nem jelent meg közöttük korrelációs kapcsolat.

A tankönyvekben két mintaegységben jelent meg a saját csoport glorifikáló ábrázolása: NDK és újraegyesítés utáni tankönyvek. Az NSZK tankönyvekben a németek dicsőségét a tankönyvírók felsőfokú melléknevekkel emelték ki (Hitler beszédeihez hasonlóan). Az NDK tankönyvi szövegekben viszont a kelet-németek dicsőségét hiperbolák és abszolút névszók kísérték.

Az itt bemutatott eredmények alapján mindössze azt a következtetést tudtuk levonni, hogy a csoportdicsőség kiemelését tkp. bármely nagyító alakzat szolgálhatja. Az elemzés fókuszába ezért a nagyító alakzatok vizsgálatát emeltük és a következő eredményeket kaptuk.

A felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok megjelenése között némi hasonlóság fedezhető fel abban a tekintetben, hogy mindkettő alkalmas a csoportidentitás lényeges aspektusainak kiemelésére. Ezek a nagyító alakzatok vagy a saját csoport dicsőségéhez kapcsolódóan jelentek meg, és így a csoportidentitás pozitív vonatkozását emelték ki (ld. Hitler beszédei és az újraegyesítés tankönyvei), vagy valamilyen negatív vonatkozást nagyítottak fel, pl. a saját csoport megalázottságát (ld. náci és NDK tankönyvek). Ne felejtjük el, hogy a szociálpszichológiai szakirodalom kiemeli, a saját csoport különleges értékét bármi definiálhatja (de Zavala et al., 2009), sőt a kollektív áldozatiság is szolgálhat a csoportidentitás lényegi elemeként (bővebben erről Fülöp & Kővágó, 2018). A magas helyiértékű számok ehhez hasonlóan, vagy a saját csoport dicsőségéhez kapcsolódtak (ld. Mussolini beszédei), vagy a saját csoport megalázottságát emelték ki (ld. NDK tankönyvek).

A hiperbolák esetében hasonló jellegzetesség jelent meg némi eltéréssel. A saját csoport dicsőségével (negatív irányú) korrelációt mutattak a háború utáni NSZK tankönyvekben és szignifikánsan kapcsolódtak az NDK szövegekben. Az NDK tankönyvekben emellett gyakran jelentek meg hiperbolák a saját csoport ártó szándékának kíséretében és a saját csoport megalázottságát is kiemelték. Vagyis erről a változóról erősen sejthető volt, hogy a csoportidentitásnak nem a pozitív aspektusaihoz kapcsolódik.

Hasonló sejtés fogalmazódott meg az abszolút névszók esetében is. Wurmser (1993) szerint az identitás idealizált aspektusainak tekintetében az abszolútumok megjelenése a narcizmus dinamikáját indikálja. Az abszolút minőségek megjelenése pedig destruktív tendenciára utal. Ahol az idealizáció abszolút minőséget ölt, ott arra is számítanunk kell, hogy a releváns másik „abszolút rossz” értékelést kap (Wurmser, 1993; Lubit, 2002). Minél fontosabb az identitás idealizált aspektusának fenntartása, annál inkább *tagadni* kell az ennek ellentmondó körülményeket (Wurmser, 1993).

Az abszolút névszók esetében meglehetősen sokféle változóval tártunk fel kapcsolatot. Az eredmények alapján első pillantásra az látszott, hogy azokban a mintaegységekben, ahol paranoid jellegzetességeket tártunk fel (Hitler-beszédek, NDK és újraegyesítés utáni tankönyvek) az abszolút névszók szembetűnő módon több változóval mutattak együtt járást. Ez a megfigyelés persze nem szolgáltat alapot bármiféle következtetés levonásához. Érdekes és további vizsgálatra érdemes eredmény volt azonban, hogy az abszolút szavak *Merkel beszédeiben* (kizárólag), *Dollfuß beszédeiben* (részben) *a saját csoport jó szándékainak kiemelését szolgálták*, a többi mintaegység viszont döntően negatív érzésekkel és szándékokkal kapcsolódtak. Az abszolút névszók szignifikáns kapcsolatot jeleztek *az*

- *ártó szándékokkal* (ld. Mussolini beszédei és az NDK tankönyvek),
- *megvetéssel* (ld. Dollfuß és az újraegyesítés utáni tankönyvek),
- *megalázottsággal* (ld. NDK és az újraegyesítés utáni tankönyvek).

Ezen eredményeket erősítette, hogy Hitler beszédeiben a saját csoportban lelt Örömmel és a Csoportnarcizmussal szignifikáns negatív irányú kapcsolat mutatkozott.

Ezek az eredmények azonban csak sejtések megfogalmazására voltak alkalmasak és még nem tartalmazták az összes változó vonatkozásában nyert eredményeket. Következő lépésként ezért a nagytípusú alakzatokat az összes változó vonatkozásában is megvizsgáltuk.

4. Negyedik vizsgálat: Faktoranalízis

A nyelvi változók további vizsgálatára faktoranalízist végeztünk abból a célból, hogy kiszűrjük azokat a változókat, melyek a csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikáját a

nyelvhasználatban univerzálisan indikálhatják. A nagyítás alakzatairól ugyanis az derült ki, hogy ezek valóban gyakran kísérhetik a csoportok glorifikációját, de egyik sem jelenti a csoportalapú narcizmus általános, minden mintában megjelenő indikátorát.

4.1 Hipotézisek

A következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

H1: A kollektív narcizmusról szóló szociálpszichológiai kutatásokból ismeretes, hogy a grandiózus forma mellett egy *vulnerabilis változat* lehetősége is felmerült (Cichocka, 2016). Feltételezésünk szerint ennek a nyelvhasználati különbségekben is meg kell jelennie.

A kutatásban abból indultunk ki, hogy a narcizmus mind a tagok szociális identitásában, mind a nagycsoportok identitásfolyamataiban ugyanazon dinamika mentén működik.

H2: Ha ez így van, akkor az is feltételezhető, hogy a narcisztikus pszicho-dinamikának *lehet* olyan *univerzális nyelvi markere* is, amely a narcizmus minőségi változataitól függetlenül jelenik meg a narcisztikus kommunikáció folyamatában.

4.2 Módszer

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek további elemzéséhez a faktoranalízis egyik speciális esetét, a főkomponens-analízist választottuk. Ettől azt vártuk, hogy a teljes minta átszűrésével olyan nyelvi jegyeket tárhatunk fel, amelyek a csoportalapú narcizmus univerzális nyelvi indikátoraként funkcionálnak.

A *főkomponens analízis* egy olyan statisztikai eljárás, amely több független változót alakít át lineáris transzformáció segítségével az eredetnél kisebb számú, új független változókká. *Lehetőséget ad arra, hogy az eredetileg megfigyelt változókat korrelációjuk alapján kisebb számú főkomponens változóvá vonjuk össze.* Jól alkalmazható a változók számának csökkentésére, és a kevésbé fontos változók kiszűrésére. Természetesen több változót is teszteltünk ezekben a vizsgálatokban, de ezek részletes bemutatásától a dolgozatban eltekintettünk és kizárólag azok az eredmények kerültek bemutatásra, amelyek a hipotézis-vizsgálat szempontjából releváns információval szolgáltak.

4.3 Minta

A mintaegységek a politikusok esetében változatlanul négy csoportot jelentettek, a tankönyvek esetében pedig az előző vizsgálathoz hasonlóan úgy alakítottuk ki a mintaegységeket, hogy azok informáljanak a történelmi helyzetről is. Tehát egy mintaegységbe foglaltuk a náci tankönyveket, egy mintaegységbe kerültek az 1945 és 1989 közötti NSZK tankönyvek, ugyanezen időszakból már kialakítottuk az NDK mintaegységet és végül a negyedik tankönyvi mintaegység már az újra egyesített Németország tankönyveiből alakítottuk ki.

Vizsgált mintaegységek:

1. Hitler-beszédek
2. Mussolini-beszédek
3. Dollfuß-beszédek
4. Merkel-beszédek
5. Náci tankönyvek
6. NSZK tankönyvek a második világháború háború után
7. NDK tankönyvek a második világháború háború után
8. Az újraegyesített Németország tankönyvei

4.4 Eredmények

Első lépésként abból indultunk ki, hogy mivel maga a csoport áll a narcizmus középpontjában, ezért a Csoportnarcizmushoz kapcsoltn vizsgáltuk a nyelvi változókat. Ezek a vizsgálati eredmények azonban azt mutatták, hogy *a Csoportnarcizmusnak nincs olyan nyelvi kísérője, amely kultúrától, beszélőtől, korszaktól függetlenül azonosítható lenne*. Persze ez az eredmény sem elhanyagolható. Az abszolút névszók tekintetében azonban kiderült, hogy a Tagadás változóval járnak együtt leggyakrabban, ezért a faktoranalízis vizsgálatokat erre a főkomponensre is elvégeztük.

4.4.1 A politikai beszédek elemzési eredményei a Tagadás változóval

A faktoranalízis vizsgálatokat a Tagadás és az Abszolút tagadás változóval is elvégeztük és a következő eredmények születtek:

Hitler beszédeiben a Tagadás a következő változókkal hozott létre közös faktort:

Abszolút névszók	0,635
Abszolút idő	0,620
Örökidő	0,619
Külső csoportok felelőssége	0,523
Saját csoport öröme	-0,455
<hr/>	
<i>Cronbach alfa</i>	0,755

Ezek az adatok azt jelezték, hogy *a német diktátor kommunikációjában a tagadáshoz abszolút minőségek társulnak* (abszolút névszók, abszolút idő, örökidő) és a faktorban megjelent a csoportalapú narcizmus egyik indikátora a felelősség háritása és a glorifikáló narcizmus másik indikátora, a saját csoport öröme is. A faktor kovariancia értékeiből számított Cronbach-alfa elfogadható értéket jelzett. *Hitler* beszédeiben tehát az abszolútumok mellett a felelősség és az öröm változók mutattak releváns értékeket, de ez utóbbi a tagadással ellentétes tengelyen jelent meg.

Mussolini beszédeiben a Tagadással hat változó jelent meg azonos faktorban:

Abszolút névszók	0,852
Külső csoportok ártó szándéka	-0,642
Külső csoportok jó szándéka	-0,613
Külső csoportok felelőssége	-0,575
Külső csoportok megvetése	-0,560
Külső csoportok félelme	-0,557
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,774

A Cronbach-alfa értéke ebben a faktoranalízisben is elfogadható értéket mutatott. *Mussolini és Hitler* mintái között a hasonlóságot az abszolútumok és a felelősség háritása jelentette.

Dollfuß beszédei eltértek az első két vizsgált szövegmintától abban, hogy a faktort nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás változó hozta létre. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba a

Saját csoport haragja	0,751
Saját csoport felelőssége	0,708
Saját csoport megvetettsége	0,663
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,700

A Cronbach-alfa értéke ebben a faktoranalízisben is elfogadható értéket jelzett.

Merkel beszédeiben a Tagadással azonos tengelyen csak a saját csoport büszkesége jelent meg.

A Tagadással öt változó jelent meg azonos faktorban

Saját csoport jóindulata	-0,570
Saját csoport büszkesége	0,553
Abszolút idő	-0,467
Külső csoport dicsősége	0,450
Saját csoport felelőssége	-0,435
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,592

Ezek azonban nem hoztak létre konzisztens faktort.

A vizsgálat érdekes eredménye volt, hogy *a felelősség változó minden faktorban megjelent*, de a két diktátornál a külső csoportok felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, *Dollfuß* és *Merkel* beszédeiben viszont a saját csoport felelőssége.

4.4.2 A tankönyvi korpusz faktoranalízis eredményei

Bár a faktoranalízis vizsgálatok nem hoztak meggyőző eredményt arra vonatkozóan, hogy a narcisztikus kommunikációban a Csoportnarcizmus főkomponensként konzisztens faktort hozhat létre, a Tagadás változóval végzett elemzések azonban konzisztens eredményeket hoztak.

Náci évek tankönyvei

A tankönyvi minták közül a náci évek tankönyvein végzett faktoranalízis mutatta a legmagasabb konzisztenciát. Ebben a mintában ugyan csak három változó jelent meg a faktorban, azonban épp ez a „szűkösség” világított rá arra az abszolút tagadás lényegére, a tagadott faktorok között feszülő ambivalenciára. A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban a Tagadással képeztek közös faktort:

Saját csoport öröme	0,935
Saját csoport haragja	0,934
Abszolút névszók	0,657
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	<i>0,924</i>

NSZK tankönyvek (1950-1980)

A háború utáni évtizedek NSZK tankönyvi szövegeinek vizsgálati eredményeiben nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás változó hozott létre konzisztens faktort. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba:

Csoportnarcizmus	0,599
Saját csoport megalázottsága	0,578
Abszolút névszók	0,453
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	<i>0,682</i>

NDK tankönyvek

A NDK diktatúra tankönyveiben a Tagadás főkomponensként konzisztens faktort alkotott a következő változókkal:

Kényszer	-0,860
Saját csoport haragja	0,799
Abszolút névszók	0,727
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	<i>0,885</i>

A Cronbach-alfa megerősített minket abban, hogy ezek a változók valóban konzisztensek.

Az újraegyesítés után megjelent tankönyvekben a Tagadás főkomponens kapcsolatai ugyancsak konzisztenciát mutattak és e minta érdekessége, hogy kizárólag negatív csoportalapú érzelmek jelentek meg a faktorban a Tagadás mellett:

Abszolút névszók	0,811
Saját csoport megalázottsága	0,804
Külső csoportok megvetése	0,549
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,878

Mivel a tankönyvi korpuszban egy nemzeti trauma emlékezeti reprezentációját vizsgáltuk, ezek a szövegek lehetőséget adtak arra is, hogy a narcisztikus trauma indikátorérmére vonatkozóan is elvégezzük az elemzéseket. Narcisztikus traumát jelezhet a saját csoport megalázottsága, ezért ezt a változót is főkomponensként vizsgáltuk és a következő eredményt kaptuk:

4.4.3 Főkomponens: saját csoport Megalázottsága (teljes tankönyvi minta vizsgálata)

Ezek a vizsgálatok döntő eredményt hoztak. *A saját csoport megalázottságát ugyanis három nyelvi marker kísérte a nemzeti traumáról szóló narratívumokban: hiperbolák, tagadások és abszolút névszók, melyek konzisztens faktorként jelentek.*

Főkomponens:	Saját csoport megalázottsága	Szignifikancia
Hiperbolák	.492**	p < 0,01
Tagadás	.507**	p < 0,01
Abszolút névszók	.275*	p < 0,05
<hr/>		
<i>Cronbach-alfa</i>		0,650

4.5 Megbeszélés

A faktoranalízis vizsgálatok célja volt, hogy a nyelvi jegyek korrelációs elemzéseit tovább finomítsuk, illetve megvizsgáljuk azt a hipotézist, mely szerint a csoportalapú narcizmusnak különböző minőségei is lehetnek, ahogy erre Cichocka (2016) és Volkan (2004a; 2015a; 2009) is utalnak. A kutatásoktól azt vártuk, hogy a nyelvi jegyek szintjén megjelenő különbségek jelezhetik a minőségi különbségeket. Hipotézisként fogalmaztuk meg, hogy ha a kollektív narcizmusnak valóban létezik egy vulnerabilis típusa, akkor ennek a nyelvhasználati sajátosságokban is meg kellene jelennie (H1). Emellett pedig azt is feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehet valamilyen univerzális nyelvi indikátora is (H2).

A vulnerabilitást indikálhatják bizonyos nyelvi jelek, mint például a tagadások (Hargitai et al., 2005; Kézdi 1995; László; 2005) vagy a kényszer kifejezései (László, 2012; Retzinger, 1995; 1997). Az eredmények alapján valóban sikerült olyan nyelvi változókat kiszűrni, amelyek indikálhatják a vulnerabilitást. A *hiperbolák* esetében már a korrelációs vizsgálatok eredményei is jelezték, hogy ennek a nagyító alakzatnak nem a grandiozitással és a csoportidentitás pozitív aspektusaival van kapcsolata. A faktoranalízis vizsgálatokkal sikerült egyértelműsíteni, hogy a hiperbolák a *saját csoport megalázottságához kapcsolódnak*. A hiperbolákra vonatkozó eredmények összhangban voltak Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeivel, de ezek a szerzők a hiperbolák megjelenését a destruktív narcisztikus kommunikációs típusához kapcsolták. Jelen kutatás eredményei a két kutató eredményeit némileg differenciáltabbá teszik, hiszen a csoportnarcizmus vonatkozásában a hiperbolák a (narcisztikus) identitássérülés indikátoraiként jelentek meg a teljes tankönyvi mintában. Inkább a vulnerabilitás irányába mutat az is, hogy a tagadás meghatározó változóként jelent meg a faktorban. *A hiperbolákat tehát jelen kutatás eredményei alapján a csoportidentitás narcisztikus sérülését indikáló nyelvi markerként határozhatjuk meg.*

Craig és Amernic (2011) eredményei szerint narcizmust indikálnak a felsőfokú melléknevek is. Jelen kutatás eredményei ezt megerősítették a csoportalapú narcizmus esetében is. Ugyanakkor a magas helyiértékű számok (milliók, milliárdok stb.) is alkalmasak arra, hogy a csoportidentitás releváns pozitív vagy negatív aspektusait emeljék ki. A csoportalapú narcizmus vonatkozásában azonban a faktoranalízissel egy újabb változót sikerült kiemelni, mégpedig a tagadások jelentőségét.

Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehetnek univerzális nyelvi markerei, melyek a csoportalapú regresszió megjelenését általánosan jelzik. A nagyító alakzatok nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatait elemezve már sejthető volt, hogy az Abszolút névszók és a Tagadás változó közötti szignifikáns kapcsolatiság egy ilyen indikátora lehet. A Tagadás ill. az Abszolút tagadás változókat főkomponensként vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy Merkel beszédeinek kivételével mind a hét vizsgálati mintában konzisztens faktort alkotott az abszolút névszókkal.

Az abszolút értelmű névszók a kommunikációs folyamatban a nagyítás retorikai alakzatai közé tartoznak, stilisztikai eszközként segítik a beszélőt a releváns tartalmak kiemelésében. *Pszichológiai szempontból azonban az abszolútumoknak a szelf idealizált aspektusainak fenntartásában van szerepük, és a nyelvben való megjelenésük az idealizáció minőségi változását jelzi* (Wurmser, 1993). A korrelációs elemzések eredményei már jelezték azt, hogy az abszolút szavak a csoportidentitásnak valószínűleg nem a pozitív értékdimenziójához kapcsolódnak. A faktoranalízis vizsgálatokkal viszont sikerült fényt deríteni arra, hogy az abszolútumokkal kísért tagadáshoz további változók is konzisztens módon kapcsolódhatnak.

A politikai beszédekben a Felelősség változó minden politikusnál megjelent a Tagadás faktorban. A két diktátornál a külső csoportok Felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a saját csoport Felelőssége. Az előjelek tekintetében azonban eltérések voltak, hiszen Hitlernél pozitív, Mussolininél negatív volt a korrelációs kapcsolat iránya, Dollfuß-nál és Merkelnél pedig negatív kapcsolat jelent meg a tagadás és a saját csoport felelőssége között. Ezek az eredmények meglehetősen ellentmondásosnak tűnnek abban az esetben, ha kizárólag e két változó viszonyát nézzük. A faktoranalízis eredményei azonban arra hívták fel a figyelmünket, hogy az Abszolút névszók és Tagadás (Abszolút tagadás) egy „tengelyt” alkotnak, melyhez az egyes narratívumokban ambivalens minőségek kapcsolódnak. Az abszolút tagadás pedig erre a negatív vagy ambivalens minőségre vonatkozik. A politikai beszédekben következésképp *az abszolút tagadást nem a felelősség tagadásaként kell értelmezünk, hanem a felelősség miatt keletkezett ambivalencia abszolút tagadásaként.*

Hitler beszédeiben így az abszolút tagadások a *felelősség és a saját csoport öröme* között feszülő ambivalenciát iktatják ki. Mussolini beszédeiben az abszolút tagadások egyértelműen a *külső csoportokkal szembeni ambivalenciához* kapcsolódnak. Dollfuß beszédeiben a saját csoport státuszvesztése *(az osztrákok megvetettsége)* és a *saját csoport felelősségének*

összekapcsolódása azt sejteti, hogy a beszélő intenzív lelkiismeretfurdalással küzd. Az abszolút tagadások ennek a negatív identitástartalomnak a kiiktatására irányulnak. *Merkel* beszédeiben azonban a Tagadás főkomponensként *nem alkotott konzisztens faktort* és nem járt együtt a két változó sem.

A tankönyvi mintákban a *náci évek* elemzési eredményei a legtisztább formában mutatták meg, hogyan jelenhet meg a csoportidentitáshoz kapcsolt ambivalencia (*saját csoport öröme és saját csoport haragja között*), melyhez az abszolút tagadás kapcsolódik. Ugyancsak konzisztens eredményt hozott az *NDK tankönyvi* minta faktoranalízis vizsgálata, ahol a *kényszer és a harag* negatív tartalmi kerültek kapcsolatba az abszolút tagadással. A *háború utáni évtizedek NSZK tankönyveiben* a Csoportnarcizmus mellett a saját csoport Megalázottsága is megjelent a faktorban, de ezek a változók csak „sejtették” a kapcsolatot, *nem alkottak konzisztens egységet*. Ezzel szemben az *újraegyesített Németország tankönyveiben* a *narcisztikus sértettség és annak érzelmi kompenzációja (külső csoportok megvetése)* közös faktorban jelentek meg, ami egyáltalán nem stabil identitásminőséget tükröz, bár tudható, hogy ez a jellegzetesség döntő mértékben a 2000-es évek tankönyveinek forrásanyagaiból eredeztethető.

Általános megbeszélés

Minden kutatás azzal veszi kezdetét, hogy tisztázzuk a kutatás alapfogalmát. A dolgozat elméleti részében bemutattuk, hogy miért döntöttünk a *csoportalapú narcizmus* fogalma mellett és miért nem tartjuk adekvát jelzőnek a „kollektív” előtagot. Az eddigi kutatási eredmények talán már az Olvasó számára is megvilágították, hogy itt nemcsak a fogalmak, hanem a mögöttük rejlő koncepciók között is különbség van. A kollektív narcizmus koncepciója jó alapot teremtett ahhoz, hogy elinduljanak az empirikus kutatások. Ugyanakkor – Max Weber szellemében érvelve – minden koncepció értelme az, hogy meghaladják a későbbi kutatások. Ezzel persze nem e dolgozat eredményeit szeretnénk grandiózus módon eltúlozni, csupán felhívjuk a figyelmet arra, hogy van lehetőség (és talán igény is) a koncepció finomítására.

Jelen kutatás célja azonban nem az elméleti koncepció újra alapozása volt, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi markereinek feltárása. A narcizmus egy nagyon sokarcú jelenség, így nem állítható, hogy ebben a dolgozatban minden lehetőséget kimerítettünk volna. *Az eredmények kizárólag a történelmi nagycsoportok vonatkozásában kínálnak új eredményeket, és ezen belül is egyes tömegkommunikációs produktumok tekintetében.*

Mivel az individuális narcizmus nyelvi markereinek kutatásában alkalmazott módszerek a csoportalapú narcizmus kutatásában nem alkalmazhatók, ezért első lépésként olyan módszert kellett választani, melynek segítségével a szövegekről eldönthető, hogy megjelenik-e bennük a csoportalapú narcizmus vagy sem. A narratív pszichológiai tartalomelemzések célja az volt, hogy a narratív konstrukció mentén feltárjuk, mely szövegekben jelennek meg a csoportalapú narcizmusra jellemző identitásfolyamatok. Négy tematikus csoportban fogalmaztuk meg a hipotéziseket:

1. Regresszivitásra vonatkozó hipotézisek (H1, H2)
2. Érzelemszabályozásra vonatkozó hipotézisek (H3, H4, H5)
3. Narcisztikus traumára vonatkozó hipotézis (H6)
4. Külső csoportokra vonatkozó attribúciók (H7, H8)

Mivel a narcizmus megjelenése a csoportokban mindig regressziót jelez, ezért az első két hipotézisünk ehhez kapcsolódott. Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is (H1). A csoportnarcizmus változóval végzett elemzések eredménye szerint három politikusnál (Hitler, Mussolini, Dollfuß) a csoportalapú regresszió jeleit tártuk fel. Merkel volt az egyetlen politikus, akinek beszédeiben a regresszióknak nem volt nyoma. A tankönyvi szövegeket megjelenésük alapján évtizedekre bontottuk, majd később nagyobb vizsgálati egységekbe vontuk, így összesen négy tankönyvi minta keletkezett. Az eredmények szerint mind a négy vizsgálati egységben kimutatható a regresszió jelenléte, ezek mértéke azonban eltérő volt.

Második hipotézisünkben feltételeztük, hogy a regresszív állapotra jellemző *poláris minőségek* a csoportalapú narcizmusnak is adekvát indikátorai lehetnek (H2). A csoportról szóló narratívumokban azt vizsgáltuk, hogy hol jelenik meg szignifikáns különbség a csoportok között a csoportközi érzelmek, intenciók és felelősség vonatkozásában. Szignifikáns különbségek minden politikus beszédében megjelentek, ebből azt a következtetést vontuk le, hogy a csoportközi polarizáció önmagában nem jelent differenciáló tényezőt a narcisztikus és nem narcisztikus minták között. Ez után azt is megvizsgáltuk, hogy van-e különbség a tulajdonított érzelmek vonatkozásában, és három további hipotézist fogalmaztunk meg (H3, H4, H5). A negatív érzelmi hangoltságra vonatkozó feltételezés (H3) nem igazolódott, viszont

a státuszérzelmekre (H4, H5) és a narcisztikus indikátorérzelemre (H6) vonatkozó hipotéziseinek vizsgálata már értékelhető eredményt hozott.

Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus jelenlétét indikálja, ha a beszélő/narrátor az autentikus kötődést indikáló pozitív érzelmek, illetve a negatív alapérzelmek helyett inkább státuszérzelmeket használ a kommunikációban (H4 és H5). A hipotézis jó nyomnak bizonyult a beszédek differenciálásához. Merkel beszédeiben nem a státuszérzelmek, hanem az alapérzelmek ill. az autentikus csoportalapú érzelmek jelentek meg nagyobb arányban. A két diktátor esetében viszont azt láttuk, hogy a csoportközi érzelmeknél jóval nagyobb arányban használtak státuszérzelmeket és a csoportközi különbségek kiemelésénél is fontos szerepet kaptak ezek a pozitív és negatív érzelmek. Dollfuß beszédeiben viszont mindkét jellegzetesség megjelent: a pozitív csoportalapú érzelmek tekintetében ez a politikus is elsősorban státuszérzelmekkel emelte ki a saját csoport értékeit, viszont a negatív érzelmek között már nem státuszérzelmek domináltak és a malignus narcizmussal összefüggésbe hozható negatív státuszérzelmek vagy egyáltalán nem jelentek meg (ld. irigység) vagy a saját csoport oldalán jelentek meg (ld. megvetés) az osztrák kancellár beszédeiben. A három kortárs beszédei abban is különböztek Merkel beszédeitől, hogy ezekben megjelent a narcisztikus trauma indikátorérzelme is.

Ezek az eredmények összhangban voltak a regresszivitás-vizsgálat eredményeivel, melynek alapján azt a sejtést fogalmaztuk meg, hogy a négy politikus közül a három kortárs beszédeiben jelen van a csoportalapú narcizmus. Ezt a sejtést erősítette az is, hogy ezekben a beszédekben bizonyos narcizmusreleváns érzelmek is szignifikáns különbségeket mutattak. A két diktátor beszédeiben erőteljesen jelent meg a külső csoportok megvetése, ami alapján malignus-destruktív jelleget feltételeztünk. Az eredmények alapján a két diktátor beszéde a „kollektív narcizmus” kategóriába sorolható, hiszen a saját csoport iránti pozitivitás mellett a külső csoportokkal szembeni negativitás jelent meg (de Zavala, 2019a; 2019b), mégpedig szignifikáns különbséggel. Dollfuß beszédeinek vonatkozásában azonban nem volt ilyen egyértelmű a besorolás. Ugyan ezekben a beszédekben is megjelent a saját csoport értékének túlzó kiemelése és a külső csoportokkal szembeni negativitás, de ahogy a narratív elemzések eredményei jelezték, itt egy minőségileg más különbségteremtésről van szó: Dollfuß nem vetette meg és nem irigyelte a külső csoportokat. Tehát a külső csoportokkal szembeni negativitás tekintetében jelentős különbségek lehetnek.

A két diktatúra tankönyveiben mind a pozitív, mind a negatív csoportközi érzelmek tekintetében a státuszérzelmek domináltak és szignifikáns csoportközi különbségeket tártunk fel a státuszérzelmek vonatkozásában. Ezek az eredmények amellet szoltak, hogy a két diktatúra mintája a „kollektív narcizmus” kategóriába sorolható. Az NSZK tankönyvekben azonban a kutatások eredményei szerint nem jelent meg szignifikáns csoportközi különbség, más szavakkal a saját csoport pozitivitás mellett nem jelent meg markáns negativitás a külső csoportokkal szemben. Ennek alapján ezek a tankönyvi szövegek nem minősíthetők narcisztikusnak. Ugyanakkor minden tankönyvi szövegben, kivétel nélkül jelen volt a narcisztikus trauma indikátorérzelme, a megalázottság. Sőt az NSZK tankönyvekben ez az egyetlen negatív csoportközi érzelm, amelynél szignifikáns különbség jelent meg a saját és a külső csoportok között. Ha ebből indulunk ki, akkor ezeket a szövegeket is narcisztikusnak tekinthetjük. Ebben a tekintetben összhang van a regresszió-elemzések eredményei és a csoportalapú érzelmek vizsgálati eredményei között. Vagyis ebből az elemzésből is az derült ki, hogy narcizmus és narcizmus között különbség lehet.

A csoportközi felelősség és intenciók narratív elemzése ezeket az eredményeket tovább finomította. Narcisztikus (defenzív) szociális identitást feltételeztünk azokban a szövegekben, ahol a felelősség háritása jelenik meg (H7). A két diktátor beszédeiben egyértelműen megjelent a felelősség háritása, Dollfuß beszédeiben viszont, amit előzetesen már narcisztikusként kategorizáltunk, nem találtunk felelősség-háritást és Merkel beszédeiben is határozott felelősségvállalás jelent meg. A tankönyvek vonatkozásában a két diktatúra tankönyveiben szignifikáns különbség jelent meg a csoportok között és a felelősséget a külső csoportokra terhelték a Versailles-i béke miatt. Az NSZK tankönyvekben azonban azt láttuk, hogy bár az előzetes vizsgálatok szerint a narcisztikus trauma indikátorérzelme mindvégig jelen volt, de a tankönyvszerzők egyre inkább a saját csoport oldalán jelenítették meg a felelősséget. Ezek az eredmények ismét tovább differenciálták az előzetes eredményeket.

A kollektív narcizmus a külső csoportokkal szemben negatív attitűdöket jósol (de Zavala et al., 2013). Az intenciók tekintetében ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációban több ártó és kevesebb jó szándékot tulajdonítanak a narrátorok/beszélők (H8). Az intencionális ráta alapján a két diktátor beszédeiben valóban jóval több ártó, mint jó szándék jelent meg. Merkelnél és Dollfuß-nál azonban ennek épp fordítottját láttuk. Ezek az eredmények összhangban voltak azzal a megállapítással, hogy csak a két diktátornál mutatható ki malignitásra utaló jellegzetesség, Dollfuß esetében pedig nem beszélhetünk destruktív

narcizmusról. A Versailles-i békéről szóló narratívumokban kivétel nélkül az ártó szándékok jelentek meg nagyobb gyakorisággal a jó szándékkal szemben és a teljes tankönyvi mintában a külső csoportoknak szignifikánsan több hosztilis szándékot tulajdonítottak, mint a saját csoportnak.

A diktátorok és a diktatúrák mintaegységeiben a kollektív narcizmus úgy tűnt egyértelműen jelen van, és ennek malignus jellegzetességei is feltárultak. Ezzel szemben voltak olyan minták is, ahol volt ugyan narcizmusra utaló nyom, de az eredmények némileg ellentmondásosak voltak. Dollfuß beszédeiben és az NSZK tankönyvekben (legfőképp az újraegyesítés utáni évtizedekben) ugyanis inkább „átmenetek” jelentek meg.

A narratív tartalomelemzések eredményei alapján erősen sejthető, hogy a kollektív narcizmus nem homogén jelenség, hiszen találtunk destruktív és nem destruktív példákat is. Az is feltételezhető azonban, hogy többféle kategorizáció is lehetséges. Cichocka (2016) feltételezése szerint lehet grandiózus és vulnerabilis típusa, Volkan szerint (2004a; 2015a; 2009) viszont a nagycsoportok esetében narcisztikus és paranoid típusokról is beszélhetünk a csoportalapú narcizmus esetében. A Téridő vizsgálatokkal valóban sikerült elkülöníteni olyan mintákat, ahol paranoid jellegzetességek vannak: Hitler beszédeiben, az NDK tankönyvekben és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvek szövegeiben.

A narratív elemzések finomra hangolt módszerével tehát a kollektív narcizmusnak többféle változatát is sikerült differenciálni. *A Szerző ezek alapján amellet érvet, hogy a „kollektív” narcizmus nem csupán a saját csoport iránti pozitívítás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együttes megjelenése – ahogy ezt a szociálpszichológiai koncepció (de Zavala et al., 2009; Cichocka, 2016; de Zavala, 2019a) tételezi –, hanem egy dimenzió, melynek finom átmenetei vannak.* Problémaként fogalmaztuk meg, hogy a kurrens elmélet elmossa ennek a dimenzióknak a folyamatosságát. A narratív pszichológiai elemzésekkel sikerült ennek empirikus igazolását is adni.

A nyelvi jegyek kutatásában abból indultunk ki, hogy a kollektív narcizmus nemcsak a propozíciók szintjén, hanem egy sajátos stílusban is megjelenhet. Craig és Amernic (2011) útmutatása alapján abból indultunk ki, hogy a nagyító alakzatokat érdemes lehet alaposabb vizsgálat tárgyává tenni. Négy ilyen alakzatot vizsgáltunk meg a csoportalapú narcizmus vonatkozásában és a következő eredményeket kaptuk: *A felsőfokú melléknevek és a magas*

helyiértékű számokról kiderült, hogy mindkét nagyító alakzat a csoportidentitás lényeges aspektusait emeli ki, de hasonló sejtés fogalmazódott meg a hiperbolák és az abszolút értelmű névszók vonatkozásában is. A korrelációs módszerrel azonban ennél többet nem tudtunk megállapítani. A faktoranalízis viszont lehetőséget adott arra, hogy a változók számát csökkentve kiszűrjük a lényeges változókat. Ennek segítségével sikerült egyértelműsíteni, hogy a hiperbolák a saját csoport megalázottságához kapcsolódnak.

Ezek az eredmények összhangban voltak Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeivel abban az értelemben, hogy a hiperbolák valóban a narcizmus jelenlétét indikálták. A szerzők cégóriások vezérigazgatóinak a részvényesekhez írt leveleit vizsgálták, ahol a hiperbolák a destruktív narcisztikus kommunikáció markereiként jelentek meg. *Jelen kutatás viszont egy narcisztikus trauma elbeszéléseit vizsgálta és ezekben a mintákban nem a destruktivitás, hanem a sérülékenység nyert jelentőséget. A hiperbolákat jelen kutatás eredményei alapján a csoportidentitás narcisztikus sérülését indikáló nyelvi markerként határoztuk meg.* Ez azonban nem jelenti azt, hogy Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeit falszifikáltuk volna, csupán annyit, hogy a hiperboláknak egy más identitáshelyzetben ilyen funkciója is lehet.

A nyelvi jegyek kutatásának eredményei tehát információval szolgáltak arról is, hogy a kommunikációs folyamatban manifesztált narcizmusnak milyen retorikai funkciója van, hiszen *az abszolútumok és a tagadások együtt járása egy olyan nyelv megjelenését indikálja, mely az ambivalenciák kiiktatását célozza. Az ambivalenciák kiiktatása pedig a tömegkommunikáció alapfunkciója – ahogy ezt már William Burke (1968) évtizedekkel ezelőtt feltárta. A narcisztikus kommunikáció stílusát gyakorló szónok tulajdonképpen egy primitív, regresszív nyelvet használ, amely egyrészt polarizál (éles határt húz a saját és a külső csoportok között), másrészt pedig homogenizál (eltüntetni a csoporton belüli különbségeket).*

Vagyis pontosan arról a jelenségről van szó, amit már Tajfel és Turner (1979) kutatásai is feltártak, hiszen a csoportalapú narcizmus a csoportalakulás alapfolyamatát kísérő jelenség. Felerősödése minden olyan helyzetben várható, ahol a csoport tagjai identitás-fenyegetettséget érzelnek. A narcizmusnak ugyanis a csoportkohézió meg- ill. újrateremtésében van alapvető szerepe. Azzal, hogy a beszélő/narrátor a csoportok közötti különbségeket felnagyítja, tkp. kiélesíti a csoportok közötti határt, más szóval a csoportidentitás strukturális határait erősíti meg. A saját csoport különleges értékének alapja azonban nemcsak a dicsőség lehet, hanem a szenvedés is. A lényeg, hogy a csoport megkülönböztesse, kiemelje magát a többi csoport

közül. Ehhez ugyanúgy alapot adhat az elszenvedett áldozat (Pratto & Sidanus, 2012) és a hozzá kapcsolódó morális felsőbbrendűség (Balogh & Valastyán, 2016), mint a csoport múltbeli dicsőségének kiemelése. Ezek a stratégiák a csoporttagok számára azonosulási lehetőséget kínálnak.

A narcisztikus kommunikáció a csoporttagok számára szociális identitásuk pozitív értelmének helyreállítását teszi lehetővé anélkül, hogy az észlelt depriváció (státuszhátrány) leküzdésére bármit is tennének. Kényelmes, gyors és hatékony módja annak, hogy egy csoport tagjai aktív teljesítmény és felelősségvállalás nélkül jussanak (szubjektív) státusznövekedéshez. Tegyük azonban hozzá, hogy csak a külső szemlélő számára. *A csoportalapú narcizmus ugyanis történelmileg determinált jelenség, vagyis a csoporttagok számára a narcizmusba menekülés nem opció, hanem az egyetlen észlelt lehetőség arra, hogy a csoporthoz tartozás értelmét még fenn tudják tartani.*

Hivatkozott irodalom

- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brown, A. D. (1997). 'Narcissism, Identity, and Legitimacy', *Academy of Management Review* 22, 643–686.
- Burke, W. L. (1968). Space modulators and the gat people: Ambiguity reduction and mass communications, *Journal of Broadcasting*, 12, 4, 301-308.
- Cichocka, A. (2016). Understanding Defensive and Secure Ingroup Positivity: The Role of Collective Narcissism, *European Review of Social Psychology*, 27,1, 283-317.
- Cichocka, A., & Cislak, A. (2020). Nationalism as collective narcissism. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.12.013>
- Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., Olechowski, M. (2015). 'They will not control us!': Ingroup positivity and belief in intergroup conspiracies. *British Journal of Psychology*, 107 (3), 556-76.
- Craig, R. & Amernic, J. (2011). Detecting Linguistic Traces of Destructive Narcissism At-a-Distance in a CEO's Letter to Shareholders. *Journal of Business Ethics*, 101, 563–575.
- de Zavala, A. G., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096.
- de Zavala, A. G. (2011). Collective narcissism and intergroup hostility: The dark side of in-group love'. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 309–320.
- de Zavala, A. G. (2012). Collective narcissism. In Christie, D.J. (Ed.), *Encyclopedia of Peace Psychology*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- de Zavala, A., Cichocka, A., & Iskra-Golec, I. (2013). Collective narcissism moderates the effect of in-group image threat on intergroup hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 1019-1039.
- de Zavala, A., Cichocka, A., & Bilewicz, M. (2013). The paradox of in-group love: Differentiating collective narcissism advances understanding of the relationship between in-group and out-group attitudes. *Journal of Personality*, 81, 16-28.
- de Zavala, A., Peker, M., Guerra, R., & Baran, T. (2016). Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to In-group Insult and Direct and Indirect Retaliatory Intergroup Hostility. *European Journal of Personality*, 30(6), 532-551.

- de Zavala, A. G. (2018). Collective narcissism: antecedents and consequences of exaggeration of the in-group image. In A. Hermann, A. Brunell, & J. Foster (Eds.), *The handbook of trait narcissism: Key advances, research methods, and controversies* (pp. 79–89). New York, NY: Springer.
- de Zavala, A., & Federico, C. M. (2018). Collective narcissism and the growth of conspiratorial thinking over the course of the 2016 United States presidential election: A longitudinal analysis. *European Journal of Social Psychology*, 48, 7, 1011-1018.
- de Zavala, A.G., Dyduch-Hazar, K., & Lantos, D. (2019). Collective narcissism: Political consequences of investing self-worth in the ingroup's image. *Political Psychology*, 40(Suppl 1), 37–74.
- de Zavala, A. (2019a). Collective Narcissism and In-Group Satisfaction Are Associated With Different Emotional Profiles and Psychological Wellbeing. *Frontiers in Psychology*, (10), 203. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00203.
- de Zavala, A. (2019b). Emotional profile associated with collective narcissism. Manuscript submitted.
- Duchon, D. & Drake, B. (2009). Organizational Narcissism and Virtuous Behavior, *Journal of Business Ethics*, 85, 301–308.
- Freud, S. (1917/1997). Gyász és melankólia. Sigmund Freud művei. VI. Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások. Budapest: Filum, 129–143.
- Gottschalk, L.A. & Gleser, G.C. (1969). *The Measurement of Psychological States through the Content Analysis of Verbal Behavior*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Labov, W. (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Keltner, D., & Haidt, J. (1999). Social functions of emotion at four levels of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505–521.
- Kernberg, O. (2008). The Destruction of Time in Pathological Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 89, 299–312.
- Kézdi, B. (1995). A negatív kód. Kultúra és öngyilkosság. Pannónia könyvek, Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Lange-Eichbaum W, Kurth W. (1992). Genie, Irrsinn und Ruhm. In: Ritter W (Hrsg). *Die Politiker und Feldherren* Bd. 8. Ernst Reinhardt: München-Basel, 74–91.

- László, J. (2005). A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába. *Pszichológiai Horizont* 3, Budapest: Új Mandátum.
- László, J. (2012). *Történelem-történetek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- László, J., & Ehmann, B. (2013). Narrative Social Psychology and the Narrative Categorical Content Analysis (NarrCat) in the Study of Social Representations of History. In *Papers on Social Representations* (Vol. 22). László. <http://www.psych.lse.ac.uk/psr/>
- Liu, J. H. & Hilton, D.J. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology* (2005), 44, 537–556.
- Balogh, L.L. & Valastyán, T. (szerk.) (2016). *Az áldozat reprezentációi*. Debreceni Egyetem, Kultúra Animi.
- Marchlewska, M., Cichocka, A., Panayiotou, O., Castellanos, K., & Batayneh, J. (2018). Populism as identity politics: Perceived in-group disadvantage, collective narcissism, and support for populism. *Social Psychological and Personality Science*, 9, 2, 151–162.
- Marchlewska M, Cichocka A, Łozowski F, Górska P, Winiewski M. (2019). In search of an imaginary enemy: Catholic collective narcissism and the endorsement of gender conspiracy beliefs. *Journal of Social Psychology*, 159 (6), 766-779.
- Martindale, C. (1975). *Romantic Progression: The Psychology of Literary History*. Hemisphere, Washington.
- Matsumoto, D. (2008). Contempt. In W. A. Darity (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences* (2nd ed., pp. 113–114). New York, Macmillan.
- Murray, H. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Pratto, F., & Sidanius, J. (2012). From Here to There: Theoretical Background. In F. Pratto, & J. Sidanius, *Social Dominance*. Cambridge, Cambridge University Press, 3-57.
- Péley, B., Kis, B., Naszódi, M., László, J. (2005). A szelf-állapotok kifejeződése az élettörténeti elbeszélésekben. *Pszichológia*, 2005, (25), 2, 171-179.
- Pennebaker, J. W., Francis, M. E., & Booth, R. J. (2001). Linguistic inquiry and word count: LIWC 2001. Mahway: Lawrence Erlbaum Associates, 71, 2001.

- Pennebaker, J.W. & Lay, T.C. (2002). Language Use and Personality During Crisis: Analysis of Major Rudolph Giuliani's Press Conference. *Journal of Research in Personality*, 36,3 271-282.
- Pincus, A. L., Cain, N. M., & Wright, A. G. C. (2014). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability in psychotherapy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 5(4), 439–443. <https://doi.org/10.1037/per0000031>
- Retzinger, S. (1995). Identifying Shame and Anger in Discourse. *American Behavioral Scientist*. Vol. 38, 8, 1104-1113.
- Retzinger, S. (1997). 'Shame-rage in marital quarrels', in Lansky and Morrison (Eds.), 297–312.
- Rey, H. (1994). *Universals of psychoanalysis in the treatment of psychotic and borderline states*. London: Free Associations Books.
- Schwaab, E.H. (1992). *Hitler's Mind. A Plunge into Madness*, Westport, Praeger.
- Segal, H. (1983). Some implications of Melanie Klein's work. *International Journal of Psycho-Analysis*, 64, 269-76.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W.G. Austin and S. Worchel (eds): *The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.
- Roth, D. & Blatt, S. J. (1974). Spatial Spatial Representations and Psychopathology. *Journal of American Psychoanalytic Association*. Vol. 22, 4, 854-873.
- Vernon, W. H. D. (1942). Hitler, the man – notes for a case history. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 37, (3), 295–308.
- Volkan, V., Ast, G. (1994). *Spektrum des Narzissmus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer W. (2001). *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and Its Consequences*. New York: Brunner-Routledge.
- Volkan, V. D. (1987). *Six Steps in the Treatment of Borderline Personality Organization*. New York: Jason Aronson.
- Volkan, V. D. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ, Jason Aronson.
- Volkan V. D. (1991). On chosen trauma. *Mind and Human Interaction*, 3, 13.

- Volkan, V. D. (1997). *Blutsgrenzen. Die historischen Wurzeln und die psychologischen Mechanismen ethnischer Konflikte und ihre Bedeutung bei Friedensverhandlungen.* (Originaltitel: Blood lines) Scherz, Bern.
- Volkan, V. D. (1998). *Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas. An Element of Large-Group Identity', Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy.*
 URL:<http://www.vamikvolkan.com/Transgenerational-Transmissions-and-Chosen-Traumas.php>. Letöltve 2020.06.01.
- Volkan, V. D. (1999a). *Das Versagen der Diplomatie: Zur Psychoanalyse nationaler, ethnischer und religiöser Konflikte.* Giessen: Psychosozial-Verlag (in German).
- Volkan, V. D. (1999b). *Psychoanalysis and diplomacy part I: Individual and large-group identity.* *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 29–55.
- Volkan, V.D. (1999c). *The Tree Model: A Comprehensive Psychopolitical Approach to Unofficial Diplomacy and the Reduction of Ethnic Tension.* *Mind and Human Interaction*, 10, 142–210.
- Volkan, V.D. (2000). *Traumatized Societies and psychological care: Expanding the Concept of Preventive Medicine.* *Mind and Human Interactions*, 11, 177-194.
- Volkan, V. D. (2001). *September 11 and Social Regression.* *Mind and Human Interaction*, 12. 196–216.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer, W. (2002). *The Third Reich in the Unconscious. Transgenerational Transmission and its Consequences.* New York, London: Brunner-Routledge.
- Volkan, V.D. (2003). *Large-group identity: Border psychology and related societal processes.* *Mind and Human Interaction*, 13: 49-76.
- Volkan, V. D.(2004a). *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror.* Charlottesville: Pitchstone.
- Volkan, V.D. (2004b). *Cyprus: War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict.* Charlottesville, University of Virginia.
- Volkan, V. (2004c). *Chosen trauma, the ideology of entitlement and violence.* Paper read at the "Violence or Dialogue: Between Collective Fantasy and Collective Denial" meeting. Federal Office of Foreign Affairs. Berlin, Germany, June 10-12.
- Volkan, V. D. (2006). *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts.* Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing.

- Volkan, V.D. (2007). Individuals and Societies as "Perennial Mourners": Their Linking Objects and Public Memorials. (Eds.), Brent Willock, Lori C. Bohm, and Rebecca C. Curtis. In *On Death and Endings: Psychoanalysts' Reflections on Finality, Transformations and New Beginnings*, Philadelphia: Routledge, 42-59.
- Volkan, V. D. (2009a). Large-group identity, international relations and psychoanalysis. *International Forum of Psychoanalysis*, 2009,18, 206–013.
- Volkan, V. D., & Fowler, J. C. (2009b). Large-group narcissism and political leaders with narcissistic personality organization. *Psychiatric Annals*, 39(4), 214–222.
- Volkan V. D. (2010). A Discussion: Psychoanalytic considerations on large-group psychology. *Fall Newsletter of the American College of Psychoanalysts*, 44, 5-7.
- Volkan, V. D. (2011). Some remarks on persons with narcissistic personality organization. Estonia Meeting előadás Helsinki.
- Volkan, V. D. (2015a). Grossgruppen und ihre politischen Führer mit narzisstischer Persönlichkeitsorganisation. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H.: *Narzissmus. Grundlagen, Störungsbilder, Therapie*. Stuttgart, New York, Schattauer, 205–228.
- Volkan, V. D. (2015b). *A Nazi Legacy: A Study of Depositing, Transgenerational Transmission, Dissociation and Remembering Through Action*. London, Karnac.
- Volkan, V. D. (2020a). Does working with borderline patients teach us anything about international relations? Munich presentation. URL: https://www.researchgate.net/publication/331737644_Individual_and_large-group_identities_Does_working_with_borderline_patients_teach_us_anything_about_international_negotiations (letöltve: 2021.07.12.)
- Volkan, V. D. (2020b). *Large-Group Psychology: Racism, Societal Divisions, Narcissistic Leaders and Who We Are Now*. London, Phoenix.
- Widmann, T. (2021). How Emotional Are Populists Really? Factors Explaining Emotional Appeals in the Communication of Political Parties. *Political Psychology*, Vol. 42, No. 1, 163-181.
- Wurmser, L. (1993). *Die zerbrochene Wirklichkeit. Psychoanalyse als das Studium von Konflikt und Komplementarität*. Berli: Springer.